

ความนึกคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจของราษฎร พ.ศ. 2470-2480

ในบทนี้มีเนื้อหาสาระเป็นการอธิบายให้เห็นว่าราษฎรหรือผู้ที่อยู่ระดับล่างของสังคมมีความนึกคิดอย่างไรบ้างต่อการเปลี่ยนแปลงในช่วงทศวรรษที่ 2470 พวกเขาทั้งหลายรับรู้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองหรือไม่ ได้แสดงออกอย่างไร และการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างไรในกระแสของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาซึ่งผลักดันการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในทศวรรษดังกล่าว

ในที่นี้ได้ใช้คำว่า "ความนึกคิด" (mentalities) ในความหมายอย่างกว้าง ๆ ว่าเป็นตัวกลางระหว่างวิถีชีวิตของมนุษย์กับการที่เขารู้สึกต่อสภาพแวดล้อม (Vovelle, in Samuel and Jones, eds. 1982 : 2-11) ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีระบบ ระเบียบ หรือคำอธิบายที่สลับซับซ้อนมากนัก ความนึกคิดจึงแตกต่างจากความคิดและอุดมการณ์ในแง่ที่ส่วนหลังมีระบบระเบียบมากกว่า และมีปัญญาชนซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคมเป็นผู้แสดงออกในนามกลุ่มสังคมหรือชนชั้นของเขา การศึกษาความนึกคิดจากคนในระดับล่างของสังคมจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเมื่อพิจารณาร่วมกับความคิดและวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมอื่น ๆ จะทำให้เข้าใจภูมิปัญญาของยุคสมัย และเข้าใจประวัติศาสตร์ของสังคมในแง่มุมหนึ่งด้วย ไม่ใช่เข้าใจประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำซึ่งแม้จะมีความสำคัญแต่ก็คับแคบและขาดมิติการมองความเคลื่อนไหวทางสังคมที่หลากหลาย

ส่วนคำว่า "ราษฎร" เป็นคำที่ใช้ในยุคสมัยดังกล่าวนี้มีความหมายทางการเมืองแอบแฝงอยู่ด้วย ในเบื้องต้นนี้อาจกล่าวได้ว่าเมื่อสังคมไทยเข้าสู่โลกทางการเมืองแบบใหม่ คำว่า "ไพร่" นั้นคงจะไม่นิยมใช้อย่างเป็นทางการอย่างเช่นในภาษากฎหมายอีกต่อไป คำว่าชาวบ้านก็เป็นคำกลาง ๆ ที่ไม่มีความหมายและความรู้สึกผูกพันเท่าใดนัก ในการหาคำใหม่มาทดแทนนี้ปรากฏให้เห็นช้อยู่สามคำ คือ พลเมือง ราษฎร และประชาชน (ซึ่งเป็นคำเก่าแก่นำมาใช้ในความหมายและความ

หมายและความรู้สึกแบบใหม่) คำว่า "พลเมือง" เริ่มต้นมาจากชนชั้นนำในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังเช่นที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เขียนหนังสือเล่มสำคัญให้กับกระทรวงศึกษาธิการและใช้ในการเรียน การสอนตลอดมาครั้งศตวรรษ คือ หนังสือสอนอ่านเรื่องพลเมืองดี (นายเมืองเดิมชื่อ เถื่อน) พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2454 เป็นต้น การใช้คำว่าพลเมืองจะบ่งบอก การมีสำนึกทางการเมืองแบบไม่มีการแบ่งแยกฐานะทางสังคม และเน้นความสามัคคี เป็นหลักเพราะทุกคนก็ล้วนแล้วแต่เป็นพลเมืองทั้งสิ้น ความแตกต่างกันเป็นเรื่องของ การมีหน้าที่การงานแตกต่างกันเหมือนกับสมาชิกในครอบครัวหนึ่ง ๆ ซึ่งมี พ่อ แม่ และ ลูก (พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ 2454; เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี 2520 : 114) ต่อมา คือคำว่า "ราษฎร" ปรากฏว่ามีการใช้โดยสามัญชนผู้มีความคิดอ่านอย่างเช่นเทียนวรรณ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยถัดมาซึ่งมีการถกเถียงทางความคิดกันอย่างแพร่หลาย ในปี พ.ศ. 2471 มีหนังสือพิมพ์รายวันฉบับ หนึ่งชื่อ ราษฎร มีนายไช บัวบุรินทร์ เป็นเจ้าของได้ลงพิมพ์บทความหลายบท มีเนื้อหา สาระเน้นหนักไปในทางเสนอความคิดให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง อย่างเช่นลงบทความเรื่อง "กลียุคเป็นเหตุแห่งความอับสภาพ มิสัญญาเป็นเหตุแห่งทำให้เกิดความ เสมอภาค" เป็นต้น ซึ่งได้มีการวิเคราะห์กันว่ามีความคิดมาร์กซิสต์เด่นชัดมาก (สุชาติ เจริญวงศ์, ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ สุชาติ เจริญวงศ์ บรรณาธิการ 2522 : 312) อย่างไรก็ตาม คำว่าราษฎรที่ใช้กันอย่างแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับจากคนมี ระดับล่างของสังคม (ดังจะเห็นต่อไปข้างหน้า) มีความหมายทางการเมืองเป็นคนละ แบบกับคำว่าพลเมือง กล่าวคือ คำว่าราษฎร เน้นให้เห็นว่าสังคมมีการแบ่งแยกฐานะ (คนที่ เป็นเจ้านายเป็นพลเมืองได้แต่เป็นราษฎรไม่ได้) และเน้นสำนึกของ "สิทธิ" มากกว่า "หน้าที่" คำสุดท้ายคือคำว่า "ประชาชน" มีใช้อยู่บ้างแล้วในช่วงทศวรรษ ที่ 2470 ให้ความรู้สึกที่เป็นกลางไม่มีความสำนึกทางการเมืองมากนัก ควบคู่กับจะ ประสานคำว่าพลเมืองกับราษฎร เข้าด้วยกัน และต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ สอง คำว่าประชาชนจึงมีความหมายใหม่เพราะขบวนการคอมมิวนิสต์นิยมใช้ และถัดมา ได้มีการปรับตัวยอมรับที่จะใช้คำว่าประชาชนกันอย่างแพร่หลายกว้างขวาง

ก่อนที่จะลงไปสู่ในรายละเอียดต่าง ๆ เป็นเรื่องจำเป็นอย่างมากที่จะต้อง วิเคราะห์ข้อสรุปที่ว่า "การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองปี พ.ศ. 2475 เป็นเรื่อง

ของชนชั้นนำและราษฎร ไม่มีการตื่นตัวและเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ราษฎรไม่มีส่วนร่วม" เสียก่อนว่ามีปัญหาอะไรบ้าง แล้วจึงจะอธิบายว่าการศึกษาประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างในส่วนที่สัมพันธ์กับประเด็นที่จะศึกษามีข้อที่พึงสังวรณอย่างไร และจะใชห้หลักฐานอะไร และในท้ายที่สุดคือรายละเอียดที่ว่าด้วยความนึกคิดของราษฎร และผลกระทบต่อการเมืองในระดับเบื้องต้นในทศวรรษที่ 2470

5.1 ปัญหาของข้อสรุปเดิม

ข้อสรุปที่มีมาแต่เดิมคือการเปลี่ยนระบอบการปกครองปี พ.ศ. 2475 เป็นเรื่องของชนชั้นนำ และ "ราษฎรไม่มีความตื่นตัวและไม่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง" (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523 : 181-189) ด้วยนั้น มีปัญหาที่จะต้องไตร่ตรองกันใหม่าก ทั้งในแง่ของการใช้จินตนาการทางประวัติศาสตร์ การใช้แนวคิดในการวิเคราะห์ และการใช้เหตุผลต่อการทำความเข้าใจจารีตประเพณีของการประเพณีปฏิบัติในสังคมสยาม

ประการแรก จินตนาการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองแบบ "ปฏิวัติ" ระบบการเมืองนั้นแอบอิงอยู่กับประสบการณ์ของสังคมตะวันตกเป็นพื้นฐาน ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ทั้งตัวผู้กระทำในประวัติศาสตร์และตัวผู้ศึกษา เหตุการณ์ดังกล่าวนั้นก็มีความเข้าใจ เหตุการณ์การปฏิวัติและการเมืองของตะวันตกอยู่ด้วย และไม่ว่าความเข้าใจนั้นจะผิดหรือถูกมากน้อยแตกต่างกันไปนั้นไม่สำคัญเท่ากับการมีแหล่งอ้างอิงที่จะใช้นึกคิด วิพากษ์วิจารณ์และใช้อ้างอิงการต่อสู้กับระบบการเมืองที่ครอบงำอยู่ก่อนหน้า (wertheim 1973) ปัญหาที่จะติดอยู่ในใจตลอดมาคือมายาการเกี่ยวกับฝูงชนที่จะเข้ามามีกิจกรรมทางการเมืองในช่วงของการปฏิวัติ เกณฑ์ดังกล่าวกลายเป็นข้อประเมินเหตุการณ์ในอดีตแล้ววินิจฉัยกันว่าราษฎรสยามไม่มีความตื่นตัวอะไรเลย นายพันเอกพระยาทรงสุรเดชผู้มีส่วนอย่างสำคัญในการยึดอำนาจเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ก็ได้แสดงความเห็นไว้ว่าราษฎรไม่ตื่นตัวอะไรเลย "...หากจะมีละครใหญ่และมีแจ็กชวยกัวยเกี่ยวข้องแล้ว คนจะไปมากกว่านั้นมาก..." (พระยาทรงสุรเดช, ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, ผู้รวบรวม 2516 : 100) คำกล่าวเช่นนี้และต่อมาคือจินตนาการที่คาดหวังจะให้ฝูงชนอย่างที่เรา นึกคิดอย่าง

ทะวันตกเป็นคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เพียงพอ เพราะธรรมชาติของเหตุการณ์ในอดีตก็น่าเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าจะจะเป็นไปตามใจชอบของผู้ศึกษาหาได้ไม่ คำประเมินของผู้ร่วมเหตุการณ์ก็ทำได้เป็นเครื่องบ่งชี้ความถูกต้องเสมอไป ผู้ศึกษาเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นเสียอีกที่มีปัญหาที่ค้อยู่กับจินตนาการซึ่งเป็นเพียงแต่รูปแบบ และเกณฑ์ที่ใช้ประเมินเหตุการณ์จนรายละเอียดเป็นอย่างไรคุณจะไม่มีความใส่ใจเท่าใดนัก

ประการที่สอง แนวคิดที่ใช้วิเคราะห์การมีส่วนร่วมในทางการเมืองแฉกแจกกันว่าต้องมีผลเป็นการตัดสินใจทางการเมืองกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะด้วย เป็นความรู้สึกนึกคิดชนิดที่ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับกลุ่มพลังทางการเมืองสมัยใหม่ ซึ่งรวมตัวกันจัดตั้งเป็นสมาคมการเมือง พรรคการเมือง เข้าร่วมลงคะแนนเลือกตั้งแสดงประชามติ ฯลฯ คำกล่าวที่ว่าเมื่อมีข้อเรียกร้องแล้วไม่มีผลก็แสดงว่ารัฐบาลไม่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในทางการเมืองจะพบได้โดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม เป็นที่สงสัยที่จะใช้เกณฑ์ดังกล่าวประเมินภาพรวมของสังคมเพราะการเข้ามามีส่วนร่วมกับการตัดสินใจกำหนดนโยบายสาธารณะ "ไม่จำเป็น" ต้องไปด้วยกัน การเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองไม่ว่าจะในลักษณะใดเป็นเรื่องของคนจำนวนมาก ซึ่งอาจเรียกว่าราษฎร ประชาชน หรือมวลชนก็ได้ และโดยปกติของการตัดสินใจทางการเมืองก็มักเป็นเรื่องของคนชั้นนำ (elite) ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย การที่ชนชั้นนำจะขยายขอบข่ายของการตัดสินใจทางการเมืองและยอมรับสิทธิเสรีภาพของคนส่วนใหญ่ขึ้นกับเงื่อนไขของการต่อสู้ทางการเมืองในแต่ละสังคม ไม่มีอะไรเป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัวในประวัติศาสตร์ ความผิดพลาดจะพึงเกิดขึ้นหากจะประเมินบทบาทของราษฎรจากเกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ทางการเมืองสมัยใหม่ เพราะนั่นเท่ากับไม่ยอมรับว่าในการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงใดช่วงหนึ่งจะมีสิ่งที่กำหนดให้อยู่ก่อนแล้ว และเป็นเกณฑ์ทางการเมืองแบบจารีตประเพณีที่ย่อมต้องมีอยู่ในทุกสังคม

ประการที่สาม งานศึกษาที่ผ่านมาไม่พยายามทำความเข้าใจสิ่งที่เป็น "จารีตประเพณีในทางการเมือง" ของสยามเลย จริงอยู่โดยรูปแบบแล้วนับตั้งแต่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมามีความพยายามแสวงหารูปแบบทางการเมืองแบบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการมีรัฐธรรมนูญ การมีสภาผู้แทนราษฎร ฯลฯ แต่นั่นเป็นส่วนหนึ่งของโครงกรอบทางการเมืองแบบใหม่ วิธีประเพณีปฏิบัติของคนและรากฐานของ

ความคิดและอุดมการณ์ย่อมจะต้องแตกต่างกันเฉพาะเชื้อในมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมสยามเอง คำกล่าวนี้ควรจะใช้ประเมินในระดับต่าง ๆ กันจากกลุ่มบุคคลที่โดยความรู้สึคนึกคิดผูกพันกับวิธีประพฤติปฏิบัติทางการ เมืองแบบใหม่ไปสู่ราษฎร ซึ่งผูกพันอยู่กับวิธีประพฤติปฏิบัติทางการ เมืองแบบจารีตประเพณี ถ้าจะทำความเข้าใจบทบาทของราษฎรพร้อม ๆ ไปกับการที่ชนชั้นนำในสังคมต่างก็ต่อสู้ช่วงชิงและครอบงำผลักดันทางการ เมืองไปสู่ความสมัยใหม่แล้ว ก็ต้องเปิดใจให้กว้างต่อการคงมีอยู่ของวิธีประพฤติปฏิบัติแบบจารีตประเพณีของราษฎร เป็นการเคลื่อนไหวทางการ เมืองแบบจารีตประเพณีในการเมืองสมัยใหม่ (Hobsbawm, in Kontos, ed. 1979 : cnap. 5) ซึ่งจะเสื่อมสลายไปเมื่อมีองค์การทางการเมืองแบบใหม่ขึ้นทดแทน

ข้อเสนอในที่นี้มีอยู่ว่าควรที่จะแบ่ง "การสื่อสาร" ทางการเมืองระหว่างชนชั้นนำกับราษฎรออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ แบบสมัยใหม่ กับแบบจารีตประเพณีแบบแรกนั้น หมายถึงการเขียนแสดงความเห็นลงหนังสือพิมพ์ การมีตัวแทนในสภาผู้แทนราษฎร การรวมตัวจัดตั้งพรรคการเมือง และการต่อรองกันในทางการเมือง เป็นรูปแบบสำคัญ ส่วนแบบจารีตประเพณีนั้นในอดีตรวมถึงการขอความกรุณาปราณีจากมุลนายซึ่งจะมีการทำรายงานขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ต่อมาเมื่อพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แผ่ขยายก็จะมี "การถวายฎีกา" ขอพระราชอำนาจ เป็นที่พึ่งซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงโปรดปรานเช่นกัน กล่าวได้ว่า "การถวายฎีกา" เป็นการสื่อสารทางการเมืองที่ถูกต้องโดยกฎหมายระหว่างชนชั้นนำกับราษฎร ต่อมาหลังปี พ.ศ. 2475 การสื่อสารแบบจารีตประเพณีนี้ก็ยังคงมีอยู่ทั้งในรูป "ฎีกา" และ "คำร้องเรียน" ต่อรัฐบาลตราจจนทุกวันนี้

• หนังสือพิมพ์ ไทยรัฐ ฉบับประจำวันที 2 มกราคม พ.ศ. 2527 รายงานว่าชานานายยังคงมีคำร้องเรียนต่อรัฐบาลอยู่เสมอ ในปีทีแล้วมีจำนวนมากนับพันฉบับเกี่ยวกับการสูญเสียที่ดิน และรัฐบาลก็ไ้พยายามแก้ปัญหาแล้วด้วยการตั้งคณะกรรมการพิจารณาเรื่องของชานานา ชานานายบ่งบอกว่าการประพฤติปฏิบัติแบบจารีตประเพณียังคงมีอยู่ เช่น เกี่ยวกับการสนองตอบจากชนชั้นนำในลักษณะเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ยังคงกล่าวไม่ได้เป็นประเด็นในวิถีการ เมืองสมัยใหม่ อันเนื่องมาจากการถดถอยของพลังนักศึกษาและของประชาชนในเขตเมืองหลวง.

กล่าวสรุปได้ว่าความรู้เดิมมีข้อสรุปที่ผิดพลาดทั้งในแง่ของการใช้จินตนาการทางประวัติศาสตร์ การใช้เหตุผล และการใช้แนวความคิดก็ดูจะหละหลวมอยู่มาก อีกทั้งไม่สนใจในรายละเอียดเลย เป็นข้อสรุปของประวัติศาสตร์จากชนชั้นนำซึ่งไม่เปิดโอกาสให้สามัญชนมีบทบาทอย่างที่เขาได้แสดงไว้

5.2 วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างในส่วนที่ว่าด้วยความนึกคิดของราษฎร

ขอกล่าวต่อไปเกี่ยวกับ "ฎีกา" และ "คำร้องเรียน" จากราษฎรว่าเป็นช่องทางสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตประเพณีที่ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 มาจาก "เขตภาคกลาง" เป็นสำคัญ จะมีมาจากเขตภาคอื่น ๆ ก็มีย่อยบ้างในจำนวนที่น้อยกว่ามาก งานการศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาในที่นี้กำหนดขอบเขตความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ในท้องถิ่นภาคกลางเป็นสำคัญ และเป็นที่น่าสังเกตว่าปรากฏการณ์ในภาคอื่น ๆ ก็จะมีลักษณะจารีตประเพณีเฉพาะของตนอยู่ด้วย อย่างเช่นในเขตภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ จะมีจารีตประเพณีทางการเมืองซึ่งปรากฏอาการสนองตอบต่อการเปลี่ยนแปลงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ในรูปของการ "กบฏ" (กู พรเพ็ญ ฮันตระกูล และ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, บรรณาธิการ 2527) สำหรับเขตภาคกลางอย่างน้อยตั้งแต่สมัยกลางอยู่ชยาปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวของคนจากเบื้องล่างอย่างเช่นที่เกิดในเขตภาคอื่นอยู่น้อยครั้งมาก จึงเป็นการผิดพลาดที่จะให้เหตุผลว่าเพราะไม่มีการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างในรูปของการ "กบฏ" ราษฎรในเขตภาคกลางจึงไม่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองสยาม

หลักเกณฑ์การประเมินการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างควรที่จะทำภายในจารีตประเพณีทางการเมืองเป็นเบื้องต้น ทราบใดที่พวกเขาเหล่านั้นยังไม่มีองค์กรทางสังคมการเมืองสมัยใหม่ที่พวกเขาให้การยินยอมรับว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต

* เป็นการตรวจสอบด้วยตัวเองของผู้เขียนจากหลักฐานซึ่งมีอยู่ในกองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ในอันที่จริงแล้วนอกจากการปฏิภา ก็ยังการบอกเล่า การขับเพลงพื้นบ้าน เป็นอาทิ ซึ่งพอจะจัดได้ว่าเป็นช่องทาง การแสดงความคิดของราษฎรได้ ซึ่งในที่นี้ขอจำกัด ที่จะใช้ข้อมูลเอกสารจากปฏิภา เป็นเบื้องต้นก่อน หลักฐานและข้อมูลอื่นจากราษฎร เป็นภาระหน้าที่ของนักเรียนประวัติศาสตร์ผู้สนใจคนเบื้องล่างของสังคมจะได้ทำการค้นคว้าวิจัยกันต่อไป

ในทัศนะของคนชั้นกลางในเขตเมือง "หนังสือพิมพ์" เป็นช่องทาง การแสดงออกทางความคิดเห็นที่สำคัญ แต่ดำพิจารณาอย่างเคร่งครัดแล้วหาใช่เป็นช่องทางแบบจารีตประเพณีไม่ หนังสือพิมพ์เพิ่งเกิดขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ผู้ทำหนังสือพิมพ์เองก็จัดตัวเองเป็น "วิชาชีพ" ใหม่อย่างหนึ่งของสยาม และแม้ว่าพวกเขาจะรับฟัง คุแฉ และเป็นเสียงสะท้อนจากคนเบื้องล่างของสังคม แต่ก็ เป็นเสียงสะท้อนที่ถูกควบคุมโดยทัศนคติจากคนชั้นกลาง พวกเขาถือตัวเองเป็นผู้มี "สิทธิ" ที่จะให้ความเห็นอย่างคนผู้มีความเสมอภาคกัน ส่วนราษฎร การตระหนักว่าตัวเองมี "สิทธิ" ไม่ได้เกิด "ภายใน" กลุ่มสังคมของราษฎร แต่มารจาก "ภายนอก" ด้ยการเรียนรู้จากกระแสวิพากษ์วิจารณ์ทางสังคม และปัญญาชนของพวกเขา เป็นผู้แสดงความคิดเห็นแทนในความสัมพันธ์ที่เข้าใจกันทั้งสองฝ่ายว่า "ไม่เสมอภาค" กัน กล่าวคือ ราษฎรเป็นผู้ "ถวายนความเห็น" และ "ร้องเรียน" ในขณะที่พระมหากษัตริย์และคณะรัฐบาลเป็นผู้รับฟังอย่างผู้ที่มีความรู้ความสามารถมากกว่ากัน ทันทีที่ผู้ และก็เป็น "สิทธิ" ของชนชั้นนำที่จะเลือกนำไปดัดแปลงเป็นนโยบายบริหารประเทศ

ปัญหาอย่างหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างคือจำนวนของคนเบื้องล่าง ไม่เป็นที่สงสัยว่าจำนวนทั้งหมดย่อมมีมากมาย เท่ากับจำนวนประชาชนในสังคมที่ไม่ใช่คนชั้นสูงและคนชั้นกลาง ด้ยจำนวนที่มากมายดังกล่าวนี้ทุกคนจะมีบทบาทปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรทำปฏิภา หรือร้องทุกข์กันถ้วนทั่วหน้าย่อมเป็นไปได้ กล่าวได้ว่าพวกราษฎรที่ทำหนังสือร้องเรียนถวายนความเห็นให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ เป็นคนไม่มีสติปรกติก็ดี เป็นคนกลุ่มน้อยไม่ใช่ตัวแทนของราษฎรก็ดี เป็นการเทียบจากหมู่ "เจ้านาย" (คู่ต่อสู้ข้างหน้า) การที่นักเรียนประวัติศาสตร์เริ่มค้นประเมินหลักฐานด้ยทัศนคติแบบเดียวกับเจ้านายบางสมัยกระทำต่อคำปฏิภา ย่อมมีความผิดพลาด

ที่จะแลเห็นการเคลื่อนไหวทางสังคมของราษฎร ความคิดเห็นในลายลักษณ์อักษรนั้น มีคุณค่าควรแก่การให้ความสนใจ ส่วนจำนวนนั้นก็ควรใช้เกณฑ์ประเมินเช่นเดียวกับการประเมินการมีความคิดเห็นของกลุ่มคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม กล่าวคือ ความคิดเห็นย่อมต้องมีคนพูดแทนในพื้นที่ฐานประสบการณ์ร่วมของกลุ่มสังคมนั้น ๆ คนพูดแทนนั้นเป็นคนส่วนน้อยเรียกกันว่า "ปัญญาชน" ซึ่งแม้ว่าเขาจะคิดด้วยตัวของเขาเอง แต่ความคิดของเขาจะแอบอิงกับประสบการณ์และความเชื่อมั่นของกลุ่มสังคมที่เขาใกล้ชิดอยู่ด้วย (Mannheim 1936 : chap. 1)

ความนึกคิดที่ได้แสดงออกมาแม้จะเป็นจำนวนน้อยผ่านปัญญาชนของราษฎร ย่อมเป็นการกระทำทางประวัติศาสตร์ในตัวของมันเอง พลังในส่วนนี้ไม่ใช่สิ่งที่จะไปครอบงำหรือกำหนดคนโยบายสาธารณะต่าง ๆ โดยตรง แต่เป็นปัจจัยภายนอกที่จะช่วยจัดรูปแบบการต่อสู้ภายในชนชั้นนำ เพราะชนชั้นนำบางส่วนจะมีความเห็นเป็นลบล้อความนึกคิดของราษฎร ก็จะทำให้ชนชั้นนำอีกส่วนหนึ่งมีความมั่นใจที่จะทำการรื้อนการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งจะมีแรงหนุนทางจิตใจทำให้ชนชั้นนำมีความเชื่อมั่นที่จะกระทำหรือไม่กระทำบางอย่าง ราษฎรจะถูกปลุกความรู้สึกต่าง ๆ ได้โดยชนชั้นนำ แต่ก็ไม่ไ้ค้ำจุนใจนี้ย่อมต้องมีพื้นฐานความรู้สึกส่วนร่วมบางประการอยู่ก่อนด้วย

ประวัติส่วนตัวของปัญญาชนของราษฎรมีความยากลำบากที่จะสืบค้น ด้วยมีข้อจำกัดทางเอกสารอยู่มาก อย่างไรก็ตาม การประเมินเน้นที่กระแสของความนึกคิด ไม่ใช่ความนึกคิดของคนใดคนหนึ่ง การมีข้อจำกัดในส่วนนี้จึงพอจะอนุโลมได้

การสกัดความนึกคิดจากหลักฐานใช้วิธีการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์แบบวิพากษ์ภายนอกเป็นหลัก และมีข้อสมมติบางประการเกี่ยวกับการวิเคราะห์ทางจิตวิทยาว่าความมั่นอกมั่นใจที่จะทำการแหวกออกไปจากจารีตประเพณีของราษฎรย่อมเป็นจิตวิทยาในระดับฝูงชน (หากสมมติว่าเป็นระดับจิตวิทยาส่วนบุคคลมีความหมายว่า ยกย่องคนใดคนหนึ่งเป็นวีรบุรุษหรือไม่ก็เป็นคนบ้า) นอกจากนี้ก็คือการยอมรับเหตุผลที่หลากหลายของราษฎรที่แม้ไม่มีระเบียบ ว่าก็เป็นความนึกคิดของเขาด้วย

5.3 ลักษณะของการฎีกา และคำร้องเรียน กับการเปลี่ยนแปลงแบบ "การปฏิวัติ" วัฒนธรรม

การถวายฎีกา เป็นจารีตประเพณีของอาณาจักรอยุธยา ที่ตั้งพระมหากษัตริย์ มุลนาย และไพร่ ต่างยอมรับซึ่งกันและกัน นอกเหนือไปจากการหลบหนีไปอยู่ป่าและ การบวชเป็นพระสงฆ์แล้ว การถวายฎีกาเป็นช่องทางอีกเพียงอย่างเดียว โดยเป็นช่องทางสุดท้ายที่ไพร่จะแสวงหา "ความยุติธรรม" ให้แก่ตนเอง ซึ่งก็ต้องอาศัยความกล้าหาญ อยู่พอสมควร เพราะมุลนายของตนต้องลงโทษไพร่นั้นมากขึ้น แต่ด้วยความเชื่อในความ สมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์ที่มีเหนือต่อมุลนายและต่อตนเอง เมื่อไม่ได้รับความเป็นธรรม จากมุลนายของตน รวมทั้งจากการประพฤติปฏิบัติของขุนนาง ก็คงมีเพียงแต่พระมหากษัตริย์ เท่านั้นที่จะลงโทษมุลนายของตน การฎีกาในทำนองไม่ได้รับความยุติธรรมจากการตัดสิน คดีนี้เองของจำเลยมีผลส่งผลให้มีการชำระกฎหมายในรัชกาลที่ 1 ของกรุงรัตนโกสินทร์ เกิดเป็นกฎหมายตราสามดวงฉบับที่พิมพ์กันต่อ ๆ มา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรมี ความทุกข์เคืองคร่อนถวายฎีกา เพราะเป็น "การเสด็จออกทรงไปรยทาน" (ประชุม ประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404 2511 : 47) ในตอนแรกทรงเสด็จออก ๗ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ เคียงละ 4 ครั้ง ท่อมายกเลิกแต่ก็ให้ถวายฎีกาได้ในทุกเมื่อ และจะพระราชทานเงินคนละสลึงเป็นบำเหน็จก่อนเมื่อใดความจริง ถ้าชนะความก็จะ เพิ่มให้อีกหนึ่งสลึงเป็นรางวัล การทำฎีกาทรงมีพระราชนิยมให้เขียนใส่กระดาษหัด เป็นท่อน ๆ แล้วติดเข้าเหมือนอย่างสมุดฝรั่ง อย่าเขียนใส่กระดาษม้วนยาว ๆ เพราะ ทรงคลั่งลำบาก นอกจากนี้ก็ทรงอนุญาตให้ราษฎรถวายฎีกาทูลถามเรื่องที่เล่าสื่อต่าง ๆ ได้ ซึ่งเป็นหนทางที่ดีที่สุดแทนที่จะไปเชื่อข่าวลือ (ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404 2511 : 73, 133, 403)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การถวายฎีกาเป็นเรื่องที่แพร่กระจายออกไปทั่วในขอบเขต พระราชอำนาจ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และบางส่วนของหัวเมืองประเทศราชที่เพิ่งถูกรวบรวมอำนาจเข้ามาไว้ที่ส่วนกลาง จากหลักฐานที่พอเหลืออยู่มีข้อที่น่าสังเกตทั่ว ๆ ไป

สามประการดังนี้*

ประการแรก จากจำนวนฎีกาที่ค้าง ๆ กันในแต่ละปี ขอบเขตของการยอมรับ การสื่อสารทางการเมืองแบบฎีกาส่วนใหญ่คือ เขตภาคกลาง ส่วนอื่น ๆ มีอยู่บ้างจากทางใต้ คือ สงขลา ทางเหนือคือ ลำปาง และอีสานคือ โคราช เป็นต้น ผู้ทำฎีกามีทั้งคนไทยและจีน ซึ่งส่วนหลังแสดงให้เห็นว่าคนจีนเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองแบบจารีตประเพณีไม่ได้เป็นส่วนใหม่ที่แยกออกไปเป็นค่างหาก ผู้ทำฎีกาเกือบทั้งหมดคือราษฎร รongลงมาคือ ชุนนาง และข้าราชการ และมีอยู่บ้างที่เชื้อพระวงศ์ระดับหม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์ก็ทำฎีกาในยามที่ทนเคียดแค้นอย่างสาหัส นอกจากนี้ก็มีฎีกาของชาวต่างประเทศคือฝรั่งอยู่บ้างเมื่อต้องการขอพระราชทานลดหย่อนผ่อนโทษ

ประการที่สอง เรื่องที่ทำฎีกาเกี่ยวข้องกับความคิดของราษฎรเองที่คาดหวังว่าจะได้รับความคุ้มครองทางด้านความยุติธรรมจากพระมหากษัตริย์ ดังนั้นฎีกาส่วนใหญ่คือการอุทธรณ์คำพิพากษา การร้องเรียนในเชิงกล่าวโทษว่าไม่ได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมจากชุนนางต่าง ๆ ทั้งส่วนของการปกครองและการพิพากษาคดี การขอรับพระราชทานลดหย่อนผ่อนโทษจากเวรจำ และการประหารชีวิต รวมทั้งขอรับพระราชทานคำวินิจฉัยในกรณีพิพาทต่าง ๆ อาจประมาณได้ว่าร้อยละเก้าสิบของคำฎีกาเป็นเรื่องในท่านองที่กล่าวมานี้

ประการที่สาม การขอรับพระราชทานความเป็นธรรมมีความยืดหยุ่นไปถึงเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพด้วย อย่างเช่น การขอลดภาษีอากรทำนา และอากรสวน การขอพระราชทานที่ดินเพื่อใช้ทำมาหากิน การขอลดรับเข้ารับราชการและการขอเป็นไพร่หลวงและเป็นทหาร การขอพระราชทานทรัพย์สิน และในระยะต่อมาซึ่งมีการจำกัดสิทธิของผู้ประกอบอาชีพทนายความ นายชายบุกรนาย ก.ศ.ร. กุลหลาย ก็ทำฎีกาขอพระมหากรุณาให้ไต่ทำการรับจ้างเป็นทนายว่าความต่อไป เป็นต้น ในส่วนนี้สะท้อนให้เห็นถึงรูปลักษณะของพระมหากษัตริย์และอำนาจรัฐตามความคิดของราษฎร

* พิจารณาจาก หจข., บัญชีสมุคฎีกา 3 เล่ม พ.ศ. 2430-2459 ในที่นี้ไม่ได้แจงนับอย่างละเอียด เป็นเพียงข้อสังเกตเบื้องต้นเท่านั้น.

ว่ามีทั้งพิทักษ์รักษาความยุติธรรม และเป็นผู้จัดแจงให้ราษฎรได้มีช่องทางทำมาหากิน
 ความสมควร

ควรเข้าใจไว้แต่เบื้องต้นนี้ก่อนว่า จำนวนฎีกาในแต่ละปีจากตารางบัญชี
 ที่เหลืออยู่มีอย่างมากก็เพียงสามร้อยเศษ และอย่างน้อยประมาณสามสิบฉบับเท่านั้น
 ซึ่งในอันที่จริงเป็นจำนวนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนราษฎรทั้งประเทศจำนวน
 8 ล้านเศษในทศวรรษที่ 2450 เหตุผลในเบื้องต้นก็เพราะรูปแบบการฎีกานั้นเอง
 ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ฟังกระทำได้ง่าย การฎีกาเป็นหนทางสุดท้ายที่ราษฎรจะพึงเลือก
 ในอดีตโพธิ์ที่ถวายฎีกาท้องถูกเขียนต่อก่อนเป็นพิธีกรรม ในสมัยใหม่การถวายฎีกาก็
 ต้องทำผ่านชั้นตอนต่าง ๆ หลังจากทำการกระทำอื่น ๆ ทั้งหลายทั้งปวงไม่สามารถให้
 "ความเป็นธรรม" แก่ราษฎรได้อีกแล้ว นอกจากนี้การถวายฎีกาเท็จก็จะมี ความผิด
 ความลักษณะกฎหมายอาญาด้วย (ปรีดี พนมยงค์ 2526 : 272) ในสมัยรัชกาลที่ 5
 จนถึงรัชกาลที่ 7 ลักษณะของการฎีกาจะปรับตัวไปตามแนวโน้มของรัฐสมัยใหม่ที่กอง
 เขียนหนังสือให้ถูกต้องตามระเบียบมากยิ่งขึ้นด้วย กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2457
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรา "พระราชกฤษฎีกาวางระเบียบ
 การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา" ขึ้น และมี "กรมการศาลฎีกา" รับสนองพระราชภาระ
 พิจารณาคำฎีกาไว้อีกส่วนหนึ่ง ลำพังแต่เขียนหนังสือของราษฎรก็เป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่
 มากอยู่แล้ว จำนวนฎีกาที่พระมหากษัตริย์ทรงรับวินิจฉัยจะมีอยู่น้อยก็นับว่ามีความ
 สำคัญมากหากคำนึงถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ของลักษณะและขั้นตอนการถวายฎีกา

ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคั้งที่
 ปรากฏเป็นพระราชกฤษฎีกาฉบับคั้งกล่าวนั้น ทรงรับว่าการฎีกาเป็นเรื่องของข้า
 แ่นดินทุกชั้นที่จะสื่อสารกับพระมหากษัตริย์ในฐานะที่พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ใน
 ตำแหน่งแห่งกษัตริย์ของชาวไทย นับว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่ไมต้องการลดหย่อน
 แต่ประการใด แต่เนื่องจากด้วยทรงมีพระราชภาระอยู่เป็นอันมาก จึงสมควรรับคำ
 ฎีกาเฉพาะที่ถูกต้องเหมาะสม กล่าวคือ จะทรงรับคำฎีกาเพียง 4 ลักษณะคั้งนี้
 (ปรีดี พนมยงค์ 2526 : 269-272)

1) ขอพระราชทานพระมหากษัตริย์ลดหย่อนผ่อนโทษ ซึ่งศาลหลวงใด ๆ
 คั้งแก่ศาลฎีกาลงไป ใ้ควางบทแล้วตามพระราชกำหนดกฎหมาย (แต่ไม่ใช่โต้แย้ง

คำพิพากษาของศาลนั้น ๆ)

2) ขอพระราชทานพระมหากรุณา ขอรับพระราชทานพระราชานุญาตเคราะห์
ในกิจส่วนตัว เพื่อปลดเปลื้องทุกข์ อันจะหาหนทางปลดเปลื้องโดยอาการอื่นไม่ได้
นอกจากขอพระราชทานพระมหากรุณาโดยตรง

3) กล่าวโทษเจ้าหน้าที่ผู้ใช้อำนาจนอกเหนือที่สมควรแก่หน้าที่ราชการ
ซึ่งคนปฏิบัติอยู่ หรือใช้อำนาจนั้นโดยอาการอันรุนแรงเกินเหตุจนทำให้ข้าแผ่นดินได้
รับความเดือดร้อน

4) กล่าวโทษเจ้าหน้าที่ผู้ประพฤติทุจริตในหน้าที่ มีการใช้อำนาจทาง
ราชการ เพื่ออกค้ำข่มเหงหรือฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น

ฎีกาที่ทูลเกล้าฯ ถวาย ท้องลงนามและสถานที่อยู่มีดังนี้ก็จะ เป็นบัตรสนทนณ์
ซึ่งไม่รับพิจารณาเป็นอันขาด การทูลเกล้าฯ ถวายจะทำโดยตนเองตามสถานที่ที่กำหนด
หรือจะยื่นต่อราชเลขาญการโดยตัวเองหรือโดยไปรษณีย์ก็ได้ ผู้กระทำความผิดจะ
ต้องถูกตักเตือนห้ามปรามและมีให้รับพิจารณาอันเป็นที่ขุนเคืองหรือรำคาญใต้อาณัติ
ขุติพระบาท

พิจารณาตามลักษณะฎีกาจะพบว่ามิได้ทรงกำหนดตามพระราชหัตถ์แต่
ฝ่ายเดียว หากแต่สนองตอบต่อการเคลื่อนไหวของราษฎรอยู่ด้วย ในเบื้องต้นคือ
ฎีกาเกี่ยวกับความยุติธรรมโดยเฉพาะที่เป็นคดีความอยู่ในโรงศาล ราษฎรที่เป็น
ความมักจะมีฎีกากล่าวโทษตระกูลการและผู้พิพากษาในทำนองว่าตัดสินความไม่เป็น
ธรรมก่อน การฎีกายอมรับโทษแล้วขอลดหย่อนผ่อนโทษมักจะกระทำที่หลัง ซึ่งมีผล
กระทบต่อโครงสร้างอำนาจของรัฐ ที่พระมหากษัตริย์ได้ให้ข้าราชการทำการแทนใน
การตัดสินคดีความด้วยเพราะตระกูลการจะถูกรัฐกว่ารับสินบนบ้าง เข้ากับอีกข้างหนึ่ง
บ้าง จึงตัดสินความไม่ยุติธรรม ไม่ใช่เพราะขาดความเข้าใจในตัวกฎหมายจึงตัดสิน
ผิดจากหลักเกณฑ์ที่พึงมี ในการนี้จะมี "คณะกรรมการตรวจฎีกา" ขึ้นเป็นการเฉพาะ
ซึ่งต่อมาจะพัฒนาขึ้นมาเป็นศาลฎีกาเมื่อปี พ.ศ. 2451 (สมโภช สุขารมณ 2525 :
32-41) ลักษณะของฎีกากล่าวโทษผู้พิพากษาเป็นลักษณะจารีตประเพณีแต่แต่สมัย
อยุธยา ซึ่งจะเฟื่องฟูในทศวรรษที่ 2430, 2440 และ 2450 เป็นปฏิสัมพันธ์กับการ
ขยายของศาลแบบใหม่ การวางแบบของฎีกาเมื่อปี พ.ศ. 2434 ช่วยจัดรูปแบบใหม่

ของการปฏิกาใหม่เพียงแต่การขอลดหย่อนผ่อนโทษและกล่าวโทษคำพิพากษาแทนกล่าวโทษผู้พิพากษา ต่อมาในปี พ.ศ. 2457 ตามพระราชกฤษฎีกาจึงระบุให้ปฏิกาได้เฉพาะขอลดหย่อนผ่อนโทษและปฏิกาโต้แย้งคำพิพากษาไม่ได้อันเนื่องมาจากมีพระบรมมณูศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 กำหนดให้ศาลฎีการับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว

การปฏิกาเกี่ยวกับคดีความตามโรงศาลจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ว่าได้มีการเคลื่อนไหวของราษฎรเกี่ยวกับความยุติธรรม ซึ่งในท้ายที่สุดได้มีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการปฏิกาไปบ้าง แต่รูปแบบ "ปฏิกา" อันเป็นช่องทางการสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตประเพณีก็ยังคงดำรงอยู่ สถาบันกษัตริย์ได้ปรับตัวสามารถโต้ตอบสื่อสารกับปัจจัยทางการเมืองสมัยใหม่พร้อมกับสื่อสารแบบจารีตประเพณีกับราษฎรในเวลาเดียวกันได้ ราษฎรยอมรับการมีสิทธิธรรมดังก้าวและอาจใช้การปฏิกาได้ในยามที่ไม่สามารถแสวงหาความยุติธรรมจากที่อื่นใด ส่วนราษฎรที่ได้ปรับทัศนคติยอมรับการสื่อสารทางการเมืองแบบใหม่ก็จะสื่อสารกับอำนาจรัฐตามช่องทางใหม่นั้น อย่างเช่นหนังสือพิมพ์ การรวมกลุ่มมีผู้แทน เป็นต้น

ลักษณะการปฏิกาอีกประการหนึ่งซึ่งในจารีตประเพณีเรียกว่า เป็นการขอพระราชทานกรุณาเพื่อปลดเปลื้องทุกข์ดูเหมือนว่าจะมีความยืดหยุ่นมากกว่าปฏิกากล่าวโทษและขอลดหย่อนผ่อนโทษ และในอันที่จริงแนวคิดเรื่องขอความเป็นธรรมกับการขอปลดเปลื้องทุกข์ก็ดูจะเข้าซ้อนใกล้เคียงกัน ในชีวิตสังคมประเพณีไพร่ราษฎรไม่ได้เกี่ยวข้องกับรัฐมากไปกว่าการถูกเกณฑ์แรงงานส่งส่วย เสียอากรค่านา และถูกลงโทษจับกุมคุมขังรวมทั้งถูกประหารชีวิต ภาษาของราษฎรที่จะเรียกร้องหาความเป็นธรรมจึงเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตดังกล่านั้น และในโลกสมัยใหม่ก็เช่นเดียวกันจะผิดแผกแตกต่างกันก็ตรงที่วิถีชีวิตในโลกสมัยใหม่การทำมาหาเลี้ยงชีพมีพลวัตมากกว่า และถูกเร่งรัดทั้งจากอำนาจรัฐและเอกชนคนกลางเป็นกิจวัตรประจำฤดูกาลผลิต ดังนั้นจึงมีการที่ความหมายของราษฎรเองในรูปของการปฏิกาในลักษณะใหม่จนต่อมาขยายกลายเป็นเรื่อง เป็นประเด็นทางการเมืองในทศวรรษที่ 2460 และ 2470

การศึกษาประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจหลายชิ้นบ่งบอกว่า ราษฎรชวาหนาสังจากชื่นชมกับการเพิ่มของผลผลิตและข้าวราคาดีเพียง 3 ทศวรรษเศษ ระหว่างทศวรรษที่

2420, 2430 และ 2440 ก็คงพบกับความยากลำบากอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ
 ราคาข้าวตกต่ำและผลผลิตต่อไร่ลดลงรวมทั้งการเพิ่มอากรค่านาในทศวรรษที่ 2450
 ราษฎรชาวนาทุ่งคลองรังสิตจะเริ่มกล่าวขวัญถึงเจ้าที่ดินว่าเป็นผู้ที่ "ทำกินบนหลังคน"
 กันโดยทั่วไป คำร้องทุกข์จากชาวนาถึงเจ้านายและคำฎีกาขอลดอากรค่านาก็ปรากฏ
 ขึ้นในช่วงคังกล่าวนี้ (Johnston 1975 : chap.7) และได้เริ่มแผ่ขยายออกไป
 ในทางหนึ่งเป็นความบกพร่องของเจ้าหน้าที่ของรัฐเองที่เร่งรัดการจัดเก็บค่านาจึง
 ทำให้การประเมินจัดที่นาเป็นนาชั้นเอก โท ทรี จัทวา และเบญจะ มีความลักลั่น
 ไม่มีมาตรฐานตามการรับรู้ของชาวนา คำร้องทุกข์ของราษฎรชาวนามีผลให้มีการ
 ลดหย่อนอากรค่านาและมีการปรับปรุงจัดชั้นที่นาขึ้นใหม่ในหลายท้องที่ อาทิเช่น มณฑล
 กรุงเทพฯ ในเขตเมืองชัยบุรี พ.ศ. 2453 และทุกเมือง พ.ศ. 2454 มณฑล
 ราชบุรีทุกตำบลใน พ.ศ. 2453 มณฑลนครไชยศรี ในเขต 10 ตำบลแขวงเมือง
 สมุทรสาคร พ.ศ. 2454 มณฑลกรุงเก่าในเขตอำเภออุทัยน้อย พ.ศ. 2454 และ
 มณฑลกรุงเก่าในทุกจังหวัด พ.ศ. 2458 เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นประสมการณ์
 ที่ดีของชาวนาที่ไคลงชื่อร่วมกันเป็นบัญชีทางว่าวทำคำร้องทุกข์และคำฎีการ่วมกัน และ
 ดูเหมือนว่าจะประสบความสำเร็จด้วย ต่อมาในทศวรรษที่ 2460 สถานการณ์ต่าง ๆ
 ก็จะเลวร้ายลงไปอีกอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติน้ำท่วมปี พ.ศ. 2460 และฝนแล้งในปี
 2462 การช่วยเหลือของรัฐบาลต่อชาวนาในกรณีทั้งสองอยู่ในรูปของการให้ยืมไม่ใช้
 ให้เปล่า อีกทั้งก่อนหน้านั้นในปลายทศวรรษที่ 2450 รัฐบาลก็ได้เร่งรัดอากรค่านา
 ขึ้นบัญชีผู้ค้างค่านาไว้ และมีการยึดทรัพย์นำไปขายทอดตลาดคัง เช่นกรณีชาวนาเขต
 อำเภอบางเขนปี พ.ศ. 2459 (นิติ กลสิโกศล 2525 : 154-156) สถานการณ์
 ทศวรรษที่ 2460 ของราษฎรชาวนาจึงเป็นหนี้สินทั้งกับรัฐและพ่อค่านายทุน ราษฎร
 ชาวนาจะร้องทุกข์และฎีกาขอความเป็นธรรมมากขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกยึดทรัพย์
 ขายทอดตลาด จนในท้ายที่สุดมีการแหวกแนวออกไป ในขณะที่เดียวกันกับที่ชาวนา
 บางส่วนจะยกบุตรของตนไปไว้ให้รับใช้การงานตามบ้านเจ้านาย เป็นเสมือน "ทาส
 สมัยใหม่" เพื่อประกันการกู้หนี้ยืมสิน

ล่ำพั้งแก่การฎีกาขอลดหย่อนอากรค่านาก็ไม่อาจถือว่าเป็นการเคลื่อนไหว
 ทาง "ภูมิปัญญา" จากเบื้องล่างตามการเปลี่ยนแปลงตามโลกสมัยใหม่ เพราะจะอยู่ใน

ท่านองเดียวกับจารีตประเพณีที่เป็นมา แม้จะมีระดับความเข้มข้นรุนแรงมากกว่าในอดีตอยู่มากก็ตาม สถานการณ์ใหม่ในช่องทางการสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตที่เกิดขึ้นจริง และกล่าวได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก คือ การปรากฏขึ้นของ "ปฏิภาแสดงความคิดเห็น" นับแต่ปลายทศวรรษที่ 2460 และเฟื่องฟูในทศวรรษที่ 2470

ในอันที่จริง "ปฏิภาแสดงความคิดเห็น" ไม่ได้ถือกำเนิดจากราษฎรชาวนาอย่างโดดเดี่ยว หากเป็นเพราะมีกลุ่มคนผู้แสดงเจตนาและมีความรู้สึกร่วมกับราษฎรชาวนา อีกทั้งก็ถือกำเนิดจากราษฎรการควยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวราชการระดับล่าง ๆ ชั้นเสมียน การที่ได้อธิบายสภาพต่าง ๆ ราษฎรชาวนามาดังกล่าวข้างต้นก็เพราะเป็นสภาพที่เป็นจริงทางสังคมที่ผลักดันลักษณะของการปฏิภาให้มีชีวิตชีวาในโลกทางการเมืองสมัยใหม่ คุณจะเป็นเรื่องไกลเกินคิดที่ชาวนาในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 จะส่งเรื่องราวแจ้งความยังหนังสือพิมพ์ให้ช่วยเป็นปากเสียง ส่วนข้าราชการชั้นเสมียนนั้นอาจเข้าใจได้ในลักษณะกำลังของการยอมรับทั้งสองช่วงทางการสื่อสารทางการเมือง และคุณจะเป็นเรื่องแปลกเช่นกันที่ข้าราชการและปัญญาชนผู้เข้าใจกลไกทางการเมืองสมัยใหม่จะหันไปใช้การสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตเพราะพวกเขาคุ้นเคยและให้คุณค่ากับการแสดงความคิดเห็นทางหนังสือพิมพ์ วารสาร ที่แสดงปาฐกถา สโมสร ฯลฯ

ลักษณะของ "ปฏิภาแสดงความคิดเห็น" ซึ่งหลังปี พ.ศ. 2475 คือ "คำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น" จะมีรูปแบบทั่ว ๆ ไป ดังตัวอย่างหนึ่งของปฏิภาของนายชื่น อัมโภช ลงวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2474 "ถวายความเห็น" ว่าการพำนักที่ไม่ได้ผลเพราะมีปัญหาเรื่องน้ำ รัฐบาลควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่บำรุงทางน้ำ เรือไรเก็บเงินจากราษฎรในท้องถิ่นปีละครั้งตั้งเป็น "ราษฎรสาธารณกุศล" และควรเก็บเงินรัชูปการจากพวกที่รับราชการทหารมาครบ 2 ปี ในจำนวนถึงอัตราเพื่อช่วยเหลือบ้านเมือง นายชื่นกล่าวว่า

... ความเหตุผลที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระมหากรุณามาแล้วแต่เบื้องต้นในขอ 1-2 นี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ข้าพระพุทธเจ้ามีฐานะเป็นเพียงราษฎรสามัญใครอาจเอื้อมเก็บเอามาเป็นหน้าที่นำขึ้นกรูบบังคมทูลพระมหากรุณาเช่นนี้ อาจจะเป็นการขัดข้องทางการหรือเป็นการไปสูงมากอยู่ที่เป็นโต แต่อาศัยควยอุปทานของข้าพเจ้าสุจริตคิดเห็นควยเกล้าฯ วาจะปนประโยชน์

ศุขสวัสดิภาพทอชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ บ้านเกิดเมืองนอนอันเป็นที่รักยิ่ง
 ของชาพระพุทธรูปเจ้าคนหนึ่งต่อไปในอนาคตชั่วกาลนาน ฉะนั้นเมื่อการโคตหรือขอ
 คำโคตหลังพลาคเป็นการมีขอบเขตด้วยพระบรมราชประสงค์หรือรัฐศาสนโนบาย
 วิธีดำเนินการปกครองบ้านเมืองแล้ว ชาพระพุทธรูปเจ้าขอรับพระมหากษัตริย์
 ราชทานอภัยโทษ... (หจช., ร.7 รล.20/152)

จะเห็นได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองจากเมืองล่างของทาง
 จารีตประเพณีที่มีลักษณะทั้ง "อนุรักษนิยม" และ "ปฏิวัติ" กล่าวคือ ขอมรับว่ากิจ-
 การบ้านเมืองเป็นเรื่องของคนที่ไม่เสมอภาคกัน อำนาจสูงสุดอยู่ที่พระมหากษัตริย์ซึ่ง
 สามารถพระราชทานความยุติธรรมและความกรุณาใหม่ให้เกิดแก่บ้านเมืองประเทศชาติ
 เป็นการคาดหวังให้มีการเปลี่ยนแปลงแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายในศูนย์กลางของ
 อำนาจออกมา ไม่มีความนึกคิด "ก้าวร้าว" ที่จะแสดงให้เห็นว่าราษฎรสามัญก็สามารถ
 นำการเปลี่ยนแปลงใหม่ให้เกิดแก่ตนเองได้ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับ
 จารีตประเพณีของราษฎรไพร่ในสังคมสยาม ก็จะได้เห็นว่าลักษณะ "ปฏิวัติ" ทาง
 วัฒนธรรมอยู่ด้วยเพราะมีความกล้าหาญที่จะให้ "คำแนะนำ" ว่าพระมหากษัตริย์ควร
 จะทำอะไรให้บังเกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง ด้วยความตระหนักว่าตนเองก็เป็นส่วนหนึ่ง
 ของประเทศชาติบ้านเมืองนี้

จำนวนของ "ฎีกาแสดงความคิดเห็น" ซึ่งเริ่มปรากฏตั้งแต่ปี พ.ศ. 2469
 และมีอยู่ในทศวรรษที่ 2470 โดยที่หลังปี พ.ศ. 2475 คือ "คำร้องเรียนแสดงความ
 เห็น" พอจะแสดงให้เห็นได้ดังตารางต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนฎีการวมและฎีกาขอพระมหากษัตริย์อย่างอื่น (ไม่ใช่ขอเงิน) พ.ศ. 2469-2474

ปี พ.ศ.	จำนวนรวม	ฎีกาขอพระมหากษัตริย์ อย่างอื่น (ไม่ใช่ขอเงิน)	ตัวอย่างของผู้ทำฎีกา
2469	n.a.	n.a.	นายสวัสดิ์ ประคับแก้ว
2470	670	129	นายรินทร์ ภามิต
2471	664	92	นายถวัติ ฤทธิเดช
2472	674	100	นายกัน ศรีสวัสดิ์
2473	668	116	นายชื่น อัมโภช
2474	n.a.	n.a.	นายสรวง มุक्तिภย นายเขียน พันธุ์โกศา นายทองเจือ จารุสาธิต ฯลฯ

ที่มา หจข., ร.7 รล.5/3 รายงานและบัญชีสถิติของเจ้าพนักงาน
แผนกกฤษฎีกา พ.ศ. 2470-2474

หมายเหตุท้ายตาราง จำนวนฎีกาขอพระมหากษัตริย์อย่างอื่น (ไม่ใช่ขอเงิน) นี้ ไม่นับรวมฎีกาเกี่ยวกับคำพิพากษา ฎีกาของนักโทษ ฎีกาขอกฎหมาย ฎีกากล่าวโทษ ฎีกาอุทธรณ์คำพิพากษา และฎีกาขอพระมหากษัตริย์ท่านองส่วนพระองค์ อย่างไรก็ตาม จำนวนนี้ก็ไม่น่าจะใช่ฎีกาถวายความเห็นเสียทั้งหมด การแจงนับของผู้เขียนจากหลักฐานเท่าที่มีอยู่ปรากฏว่ามีฎีกาถวายความเห็นอยู่เพียงปีละ 1 ฉบับ ในปี พ.ศ. 2469 และ 2471 และ 2472 มีอยู่ 2 ฉบับ ในปี พ.ศ. 2470 มีอยู่ 5 ฉบับ ในปี พ.ศ. 2473 และมีอยู่ 18 ฉบับในปี พ.ศ. 2474 เท่านั้น ความแตกต่างกันอย่างมากรูปนี้จะเป็นปัญหาอยู่ที่แนวคิดในการจัดนับหมวดหมู่ฎีการะหว่างผู้เขียนกับเจ้าหน้าที่ในสมัยนั้น อนึ่งคำว่า n.a. หมายถึง not available หรือไม่สามารถหาข้อมูลในฐานการแจงนับแบบเดียวกันได้.

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น (โดยประมาณ) พ.ศ.
2475-2480

ปี พ.ศ.	จำนวนรวมแยก เป็นเรื่อง (โดย ประมาณ)	จำนวนคำร้องเรียน แสดงความคิดเห็น (โดยประมาณ)	หมายเหตุ
2475	459	367	ตามเอกสารที่ปรากฏนั้นผู้ทำคำร้องเรียน อาจจะไม่จริงหรือไม่ก็ได้ อย่างเช่น นายสง่า เจริญยิ่ง นายบุญเกิด ชนชาติ เป็นต้น บางกรณีเห็นได้ชัดว่าเป็นชื่อนาม ปากกาอันอาจจัดอยู่ในกรณีบัตรสนเท่ห์ แต่ก็นับรวมเข้าไว้ด้วยเพราะมีเนื้อความ ที่ควรแก่การพิจารณา จะไม่มีจำนวนที่ เจ้าหน้าที่ในสมัยนั้นจัดหัวเรื่องว่าเป็น "บัตรสนเท่ห์และไม่รับพิจารณา" กับ "เรื่องร้องเรียนที่ไม่ใช่การแสดงความ คิดเห็น" อย่างเช่นกล่าวโทษ การขอ กู้ยืมเงิน การขอลงรับราชการ ฯลฯ ซึ่งมีแทรกปะปนอยู่
2476	251	152	
2477	24	7	
2478	17	4	
2479	6	1	
2480	5	2	

ที่มา แจงนับด้วยตนเองจาก หจช., สร.0201.25 หมวดเรื่องราวแสดง
ความคิดเห็น

จำนวนที่แสดงไว้ในตารางทั้งสองข้างต้น เป็นการแจงนับจากข้อมูล หลักฐานที่มีอยู่ซึ่งน่าจะยึดถือไว้เป็นเพียงการประมาณการ กระนั้นก็ตามจะเห็นได้ ชัดว่าจำนวนในระหว่างปี พ.ศ. 2475-2476 มีมากอย่างผิดปกติ สอดคล้องถึง ความรู้สึกนึกคิดของราษฎรเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงปี พ.ศ. 2475 ว่าเต็มไปด้วย ความคาดหวังในอนาคตใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นจริง เหมือนกับการปฏิวัติในสังคมอื่น ๆ ที่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้นำเก่าจะเสียชีวิต หวาดกลัว และสิ้นตระหนก ซึ่งตรงกันข้ามกับกลุ่มราษฎรระดับกลางจะถูกปลุกให้มีความกระตือรือร้น และมีความ หวัง โดยรับรู้ได้จากภาษาและวาทีศิลป์ที่ใช้อันเต็มไปด้วยอารมณ์ที่มากกว่าระดับ ปกติ (รายละเอียดจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) ส่วนการลดน้อยถอยลงของจำนวน เป็นอย่างมาก มีเหตุผลที่สันนิษฐาน 3 ประการประกอบกันคือ การเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นตอบสนองความคาดหวังของราษฎรโดยอยู่บ้าง สองคือ รัฐบาลได้จัดตั้งหน่วย งานสกัดกั้นการแสดงความคิดเห็นไม่ให้พุ่งตรงมาที่รัฐบาล พร้อมกับมีกองการ โฆษณาการ เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2476 และมีสถานีวิทยุกรุงเทพฯ ที่ ศาลาแดงเมื่อปี พ.ศ. 2479 ประมาณว่าในปลายปี พ.ศ. 2478 ประชาชนของ สยามมีเครื่องรับวิทยุประมาณ 28,000 เครื่อง (Thompson 1967 : 803) ซึ่งเป็นวิทยุราคาถูกจากญี่ปุ่น และเริ่มกระจายออกไปสู่เขตชนบทอยู่บ้างแล้ว รัฐบาล ได้ใช้การสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียงนี้ทำการโฆษณาว่าประเทศได้กำลังดำเนิน ไปสู่ความวัฒนาสถาพร รวมทั้งให้ผู้แทนราษฎรมาแสดงปาฐกถาทางวิทยุกระจายเสียง เป็นเสมือนผู้แทนทางความคิดเห็นอย่างเป็นทางการของราชการโดยทั่วไป กับสาม คือปัญหาการจัดเก็บเอกสาร เข้าใจว่าได้มีการแยกแยะจัดส่งเรื่องราวไปตาม กระทรวงทบวงกรมที่เกี่ยวข้อง หลังจากมีการจัดระเบียบราชการใหม่ในปี พ.ศ. 2476 จำนวนเอกสารโดยรวมที่เก็บอยู่ที่เลขาธิการคณะรัฐมนตรีจึงมีน้อยลง ความ ไม่สมบูรณ์ของเอกสารเป็นปัญหาสำคัญที่สุดในการจัดทำตารางข้างต้น รวมทั้งตาราง ก่อนหน้านี้นี้ด้วย

5.4 ผู้ทำฎีกาและคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น

เมื่อพิจารณารายชื่อของผู้ทำฎีกาและคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นครั้งที่ ปรากฏหลักฐานโดยรวม ๆ แล้ว อาจสรุปลักษณะที่มาของผู้ที่เป็นปากเสียงจาก

เบื้องล่างของสังคมได้ว่ามีอยู่ 5 ลักษณะ คือ

1) เป็นทนายความในสังคมจารีตประเพณี กลุ่มนี้มีมาแต่โบราณและค่อย ๆ เลื่อมสลายไปหลังจากที่มีสถาบันการศึกษาผลิตนักกฎหมายแบบใหม่ บัญชีฯ คนสำคัญในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 คือ ก.ศ.ร. กุหลาบ และ เทียนวรรณ ซึ่งได้ก้าวกระโดดมาทำหน้าที่สื่อพิมพ์ที่มีพื้นฐานทางความรู้เป็นหัวหม่อ คือทนายความแบบจารีตประเพณีมาก่อน การที่เป็นทนายความแบบจารีตประเพณีก็ย่อมจะเข้าใจกฎหมายและช่องทางการทำฎีกาคืออยู่พอสมควร ย่อมต้องติดต่อสัมพันธ์อยู่กับคนเบื้องล่าง และอยู่ตามตีนโรงตีนศาล ในขณะที่คนชั้นกลาง เจ้านาย และฝรั่ง จะมีทนายความซึ่งในชั้นแรกเป็นชาวต่างชาติและต่อมาก็เป็นพวกเนติบัณฑิต

บทบาทของพวกทนายความแบบจารีตประเพณีคือช่วยทำฎีกาให้ราษฎรซึ่งได้กล่าวไปแล้วว่าส่วนใหญ่เกี่ยวข้องอยู่กับการขอพระราชทานลดหย่อนผ่อนโทษ และขอพระราชทานพระมหากรุณาส่วนตัวเพื่อปลดเปลื้องทุกข์ การสำรวจอาชีพของพลเมืองในปี พ.ศ. 2454 ซึ่งยังไม่มีเนติบัณฑิตมารับจ้างว่าความให้กับราษฎรนั้นระบุว่ามิบุคคลประกอบอาชีพทนายความอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ 49 คน กรุงเก่า 71 คน จันทบุรี 24 คน ชุมพร 32 คน นครสวรรค์ 21 คน บึงกาฬ 40 คน พิษณุโลก 9 คน พายัพ 45 คน และราชบุรี 46 คน รวมทั้งสิ้น 337 คน การสำรวจครั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2472 ซึ่งได้มีการปรับปรุงวิธีการต่าง ๆ ไปบ้างระบุว่า มี 932 คน (เทศาภิบาล 2457 : 250; เทศาภิบาล 2472-2473 : 383) อนึ่ง จะพบฎีกาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของคนกลุ่มนี้หลังจากมีพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2457 เพราะผู้ที่ไม่ผ่านการสอบไล่วิชากฎหมายได้รับประกาศนียบัตรเป็นเนติบัณฑิตย่อมเป็นได้เพียงแค่นายความชั้นสอง อีกทั้งต้องยื่นเรื่องราวเป็นพิเศษก่อนจึงจะได้รับอนุญาตให้ทำมาหาเลี้ยงชีพทางทนายความได้

อย่างไรก็ดี ความใกล้ชิดเป็นปากเสียงแทนราษฎรสามัญอยู่เบื้องใจได้เปิดโอกาสให้บางคนในกลุ่มนี้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้แสดงความรู้สึกนึกคิดในทางการเมือง ตัวอย่างเช่นฎีกาของ นายชั้น อัมโภช ถวายความเห็นเรื่องวิธีบำรุงการทำนา และเรื่องรัชชูปการ (2474) ฎีกาของ นายเจือ จารุสาธร (หรือนายถึก รักธรรม) เรื่องงานของชาติ (2474) และฎีกาของนายถวที ฤทธิเศษ เรื่องถวายความเห็น

วิธีแก้ไขฐานะชานา (2474) และความเห็นลัทธิช่วยตัวเอง (2474) เป็นต้น คนเหล่านี้เป็น "ผู้นำ" เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงก่อนมีการเปลี่ยนระบอบการปกครอง และต่อมาหลังปี พ.ศ. 2475 ก็ยังคงแสดงความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ และคนอื่น ๆ ในกลุ่มทนายความแบบจารีตประเพณี เมื่อมีโอกาสเปิดมากขึ้นหลังปี พ.ศ. 2475 ก็เป็นผู้ทำคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นมากอยู่ด้วยกลุ่มหนึ่ง

2) เป็นเสมียน เสมียนเป็นข้าราชการระดับล่างซึ่งใกล้ชิดอยู่กับราษฎรสามัญมากกว่าข้าราชการระดับกลางและสูง ก่อนเปลี่ยนระบอบการปกครอง ตัวอย่างคือฎีกาของ นายสวัสดิ์ ประดับแก้ว ถวายความเห็นเรื่องบำรุงพ่อค้า ข้าราชการ ให้ได้รับความสมบูรณ์ (2470) และฎีกาของ นายสรวง มุกทิพย์ ถวายความเห็นเพื่ออุดหนุนฐานะการเงินของประเทศ (2474) และหลังเปลี่ยนระบอบการปกครองแล้ว ข้าราชการทั้งระดับกลางและล่างจะถูกปลุกให้มีความกล้าแสดง ออกความคิดเห็น อย่างเปิดเผยมากขึ้น ประกอบกับรัฐบาลคณะราษฎรก็ประสงค์จะทราบปัญหาของ ข้าราชการต่าง ๆ ด้วยตนเองไม่ให้เรื่องราวไปผ่านการวิจารณ์ของหนังสือพิมพ์ จึงทำให้จำนวนครั้งหนึ่งของคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นเป็นของข้าราชการ ทั้งที่เป็น ปัญหาของราชการและปัญหาเศรษฐกิจการเมืองโดยทั่วไป อย่างเช่น นายเจสสิว วีระเดช เสนอโครงการแบ่งแยกอำนาจกับโครงการศึกษาอำเภอและทำส่งหนังสือ "คู่มือพลเมือง" ที่แต่งไว้ 1 เล่ม (2475) ความเห็นของราษฎรขุนกว้าง ทองทวี เรื่องการศึกษา การทหาร การคมนาคม การสหกรณ์บางรูป การอนามัย (2475) เป็นต้น

3) เป็นผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชานาในชนบท ก่อนเปลี่ยนระบอบการปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชานาในชนบทจำนวนหนึ่งที่กล้าทำฎีกาแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ลักษณะเด่นของฎีกาที่ทำโดยผู้นำชานาคือจะมีบัญชีทางว่าลงชื่อกันหลาย ๆ คนต่างจากพวกทนายความและข้าราชการที่ลงชื่อคนเดียว และผู้เขียนฎีกามักจะเป็นคนอื่นที่ชานามาพมขอให้ช่วยเขียนแทนให้ ซึ่งเมื่อเรื่องผ่านชั้นตอนต่าง ๆ และนำไปพิจารณาในอภิรัฐมนตรีสภา จะถูกวิจารณ์ว่าไม่มีอะไรบ่งบอกว่าเป็นตัวแทนชานา และชานาขอพระราชนานการุณาลดหย่อนภาษีโดยอ้างว่าไม่มีเงินจ่ายภาษี แต่มีเงินจ่ายค่าฎีกา ตัวอย่างของฎีกาคือฎีกาของ นายกัน ศรีสวัสดิ์ (2474) อยู่จังหวัดลพบุรีอ้างว่า

เป็นผู้แทนชาวนา 296 คน ขอพระมหากษัตริย์ให้แก้ไขปัญหาชาวนา ฎีกาของ นาย
ถวิศ ฤทธิเดช (2474) อ้างว่าชาวนาจากมณฑลบุรีและฉะเชิงเทรา 1,000 ครอบครัว
ขอพระมหากษัตริย์ให้แก้ไขปัญหาชาวนา และฎีกาของราษฎรจังหวัดปทุมธานีและนนทบุรี
รวม 265 ชื่อ (2474) ลงชื่อ นายทวีม วัลเอเลาะ นายคำ เทศเซน นายมาโรน
เลาะเครส และนายมะหะ มุกคิงทัน เป็นต้น

หลังเปลี่ยนระบอบการปกครองก็มีตัวอย่างเช่น ราษฎรคลองบ้านโพธิ์
แสดงความเห็นเรื่องการเศรษฐกิจการศึกษา (2475) ราษฎรท้องที่อำเภอบางบ่อ
เสนอปัญหาเรื่องราคาที่ดินและควรช่วยชาวนา (2475) และความเห็นราษฎรขอให้
ลดเงินรัชชูปการ (2475) เป็นต้น

4) ราษฎรสามัญในเขตเมืองหลวงและผู้นำกรรมกร ในเขตเมืองหลวง
ซึ่งมีการเคลื่อนไหวทางความคิดและวิพากษ์วิจารณ์อยู่มากที่สุด ก็มีผู้นำของคณา
"รับจ้าง" ทั่วไป แสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านช่องทางฎีกาและคำร้อง-
เรียนแสดงความคิดเห็นอยู่ด้วย ตัวอย่างคือฎีกา นายเขียน พันธุ์โกศา เรื่องการ
เงิน และถวายความเห็นแก้ไขเศรษฐกิจ (2474) ฎีกาของ นายเพ็ง มุนนาค
เรื่องการทำหนังสือพิมพ์เป็นสะพานเชื่อมระหว่างข้าราชการกับประชาชน (2474)
ความเห็นของ นายบุญมา นิมสุวรรณ ขอให้ตั้งคณะกรรมการเป็นหน่วยหนึ่งของคณะ
ราษฎร (2475) นายชิต เสนอความเห็นเรื่องการเงินของประเทศ (2476)
เป็นต้น

5) ครูประชาบาลและพระภิกษุ เป็นกลุ่มสุดท้ายที่เป็นปากเสียงแทน
คนระดับล่างของสังคม จะพบว่ามีอยู่จำนวนหนึ่งในปี พ.ศ. 2475 และ 2476
มีข้อสังเกตว่าไม่มีก่อนเปลี่ยนระบอบการปกครอง ตัวอย่างเช่น พระภิกษุเปลี่ยน
ฉิมมสุวัณโณ เสนอความเห็นเกี่ยวกับ พ.ร.บ. เกณฑ์ทหารว่าควรยกเว้นพระภิกษุ
สามเณร และชายอายุ 20 ปียังไม่ได้คัดเลือกเข้ารับราชการทหารห้ามอุปสมบท
(2475) พระมหาบุญล ภาควโร แสดงความเห็นการบ้านเมือง (political
opinion) (2475) เป็นต้น

กลุ่มคนหากลุ่มย่อยที่กล่าวมาอาจเรียกได้ว่าเป็น "ปัญญาชน" ของราษฎร
เพราะนอกจากจะแสดงความเห็นในนามของตัวเองแล้วก็เป็นปากเสียงให้กับราษฎร

ระดับล่างของสังคมซึ่งไม่อาจเขียนหนังสือทำฎีกาและคำร้องเรียนได้ด้วยตัวของเขาเอง ความรู้สึกนึกคิดที่ปรากฏผ่านผู้นำของราษฎรออกมา กล่าวโดยทั่วไป จะมีลักษณะเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดของราษฎรคนส่วนใหญ่ และอาจจะเหมือนหรือต่างกับความรู้สึกนึกคิดของเจ้านาย ข้าราชการ และคนชั้นกลางก็ได้ มีรายละเอียดของเนื้อหาสาระดังจะกล่าวข้างหน้านี้

5.5 เนื้อหาของความนึกคิด

เนื่องจากเนื้อหาของความนึกคิดจะมีผลกระทบต่อการรับรู้ของชนชั้นนำในระบอบเก่าและใหม่ที่ต่างกัน จึงขอแบ่งการพิจารณาเป็น 2 ตอน คือ

(ก) ในระบอบเก่า

(ข) ในระบอบใหม่

(ก) ในระบอบเก่า ความนึกคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองของราษฎรที่ปรากฏอยู่ในคำฎีกาจำนวนประมาณ 30 ฉบับเศษ (เท่าที่มีหลักฐานแน่ชัด) นั้น คือข้อเสนอที่พัฒนามาจากประสบการณ์ที่ใกล้ตัวคือการกระทำมาหาเลี้ยงชีพ การถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางและอากรค่านา และขยายไปสู่ปัญหาฐานะการเงินของประเทศและการจัดการกับปัญหาเศรษฐกิจ การบำรุงประเทศให้มีความสมบูรณ์พูนสุข และเป็นที่ยึดหน้าชูตาในสังคมอารยประเทศ ลักษณะของการขยายไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงประเด็นหากแต่เป็นเพราะมี "ปัญหาชน" ของราษฎรขยายวงเพิ่มขึ้นและแต่ละกลุ่มจะหยิบยกประเด็นของราษฎรจากแง่มุมที่ตนเองคุ้นเคย

1) การแก้ไขฐานะของชาวนา ในหมู่ชาวนาหลังจากมีประสบการณ์ถวายฎีกาเรื่องขอลดหย่อนผ่อนอากรค่านาเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกยึดทรัพย์นำไปขายทอดตลาดในตลอดทศวรรษที่ 2460 ก็มีการฎีกาขอให้รัฐช่วยบรรเทาทุกข์เรื่องหนี้สินกับพ่อค้านายทุนเพิ่มขึ้นไปด้วย ราคาข้าวที่ตกต่ำลง ผ่นน้อยเท่านั้นไม่ได้ผล ได้ทำให้ชาวนารู้สึกว่ากาลเวลายิ่งผ่านไปยิ่งอึดอัดคับแค้นเคือง ชาวนาจากอำเภอสาครหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานีและอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ได้บรรยายสภาพของชาวนาในท้องถิ่นของตนว่ามีอยู่ 3 ฐานะ คือ พวกที่มีนาของตนเอง พวกไม่มีนาของตนเอง ต้องเช่าคนอื่นเขาทำ และพวกที่หมดหนทางทำมาหากิน ซึ่งแม้จะเช่าเขาก็ไม่มีค่าเช่า

จะชำระ พวกเขาเรียกร้องให้มีการออกกฎหมาย (ความคิดนี้ น่าจะได้รับการแนะนำจากนายความแมมจารีต) ให้ลูกหนึ่งคนชำระหนี้ชั่วคราวหนึ่งก่อน คอกเบี้ยให้ลดลงจากชั่งละ 1 บาทเป็น 50 สตางค์ และถ้าถูกฟ้องศาลและถูกยึดทรัพย์ก็ขอละเว้นการยึดเคหะสถานอันเป็นที่อยู่อาศัย (หจช., ร.7 รล.20/194 "สรุปย่อฎีการาชฎูรจังหวัดปทุมธานี และนนทบุรี" 4 เมษายน 2475)

อาจกล่าวได้ว่า การขอให้ยกการเร่งรัดเงินรัฐชูปการและค่านาและการขอให้ห้ามเจ้าหนี้เรียกดอกเบี้ยชั่วคราวเป็นประเด็นความรู้สึกร่วมของชาวนาในปี พ.ศ. 2474 และ 2475 นายกัน ศรีสวัสดิ์ ก็ได้ทำฎีกาแสดงความคิดเห็นดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน (หจช., ร.7 รล.20/173 "นายกัน ศรีสวัสดิ์ ถวายฎีกา" 4 พฤศจิกายน 2474) นอกจากนี้ก็มีฎีการาชฎูรบ้านคอนนิมพลี จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น (หจช., ร.7 รล.20/192 "ฎีการวมของราชฎูร" 23 มีนาคม 2474) รวมทั้งชาวนารวยอย่างเช่น นายรุก ท่าทราย บ้านคลองห้า ตำบลบึงตะเคียน อำเภอลองหลวง จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเข้านากรมพระคลังข้างที่ก็ได้ทำฎีกาขอเว้นค่านาเช่นกันเพราะมีปัญหาทำนาไม่ได้ผล และผู้เช่าต่อจากนั้นก็อดคัดขาดแคลนมากไม่มีทรัพย์อย่างใดนอกจากกระบือ (หจช., ร.7 รล.20/198 "นายรุก ท่าทราย ถวายฎีกา" 27 พฤษภาคม 2475)

"ปัญญาชน" ของราชฎูรชาวนาบางคนแลเห็นแนวทางที่จะแก้ไขฐานะอันทุกข์ยากและได้ "ถวายความเห็น" มาพร้อมกับแสดงรายละเอียดความอึดอัดขัดเคืองในเขตชนบท ตามความรู้สึกนึกคิดของพวกเขาเห็นว่ารัฐบาลควรมีกองทุนให้ชาวนากู้ยืมไปเป็นทุนทำนา การชลประทานต่าง ๆ ควรแก้ไขปรับปรุง รวมทั้งแก้ไขฐานะการเงินของประเทศพร้อมกับจัดส่งสินค้าข้าวให้ออกไปนอกประเทศได้อย่างมีราคาสูง ความรู้สึกแบบนี้มีความสอดคล้องกันอยู่อย่างน้อยระหว่าง นายกัน ศรีสวัสดิ์ จากจังหวัดลพบุรี นายชื่น อัมโภช จากจังหวัดนครราชสีมา และนายถวิที ฤทธิเศษ จากกรุงเทพฯ

ผู้แทนของราชฎูรบางคนอย่างเช่น นายเขียน พันธุ์โกลา เสนอให้รัฐบาลลงทุนซื้อข้าวจากชาวนา และส่งไปขายต่างประเทศ เขากล่าวว่าเป็นวิธีให้ราชฎูรมีอาชีพและประเทศมีเงินตราหมุนเวียน (หจช., ร.7 รล.20/172 "นายเขียน

พันธุ์โลกา ถวายฎีกา" 2 ธันวาคม 2474) ข้อเสนอตั้งกล่าวนี้นี้ไม่ได้มีรายละเอียดหรือแผนงานดำเนินการประกอบการพิจารณา แต่ในแง่ของความรู้สึกนึกคิดแล้วเป็นข้อเรียกร้องทางการเมืองต่อรัฐบาลอย่างชัดเจนในลักษณะหนึ่ง

2) การแก้ไขฐานะการเงิน เป็นประเด็นที่ผูกพันกันเป็นลูกโซ่ว่าเมื่อเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือชาวนา แล้วไม่มีเงินทุนจะทำอย่างไร ทางออกเรื่องนี้มีความแตกต่างกันอยู่บ้างพอสมควร อย่างน้อยที่เป็นหลักการที่มีแนวทาง คือหนึ่ง เงินทุนมาจากรัฐบาลเองด้วยการขยายการสหกรณ์ให้ทั่วถึงด้วยหลักที่ว่า "รัฐบาลเป็นทุนราษฎรเป็นแรง" การลงทุนกับราษฎรนี้เป็นการกู้ฐานะที่ฐานของสังคมซึ่งประเทศสยามจะรอดพ้นจากเศรษฐกิจได้ (หจช., ร.7 รล.20/173 "นายถวิติ ฤทธิเดช ถวายฎีกา" 4 พฤศจิกายน 2474) สอง คือ การออกใบมอนด์ (พันธบัตรรัฐบาล) ชนิดเปลี่ยนมือได้ซึ่งก็คือการกู้เงินจากราษฎรและจ่ายดอกเบี้ยให้ด้วย (หจช., ร.7 รล.20/172 "นายเขียน พันธุ์โลกา ถวายฎีกา" 2 ธันวาคม 2474) อีกทางหนึ่งคือการตั้งกองทุนขึ้นมาจากการเรียกรับบริจาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากพระบรมวงศานุวงศ์ (หจช., ร.7 รล.20/137 "นายสวัสดิ์ ประคัมแก้ว ถวายฎีกา" 6 มกราคม 2473) ความเห็นทั้งสามโดยเฉพาะอย่างยิ่งสองหลักการแรกเห็นได้ชัดว่าสนับสนุนให้รัฐบาลเข้ามาดำเนินการในทางเศรษฐกิจและแทรกแซงระบบเศรษฐกิจมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าคล้ายคลึงกับกระแสความคิดชาตินิยมและสังคมนิยมที่เคลื่อนไหวอยู่ในหมู่ปัญญาชนระดับนำบางส่วน และข้อสำคัญคือเป็นความเห็นที่ตรงกันข้ามกับแนวความคิดเสรีนิยมในทางเศรษฐกิจที่คัดค้านและไม่เห็นด้วยว่ารัฐบาลต้องดำเนินการในทางเศรษฐกิจเอง

อย่างไรก็ดี ความนึกคิดข้างต้นก็ไม่น่าจะถือกำเนิดมาจากราษฎรเสียทีเดียว กระแสการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองตามหน้าหนังสือพิมพ์น่าจะมีส่วนหนุนให้เกิดความคิดอ่านในหมู่ปัญญาชนของราษฎร ทั้งนี้ก็ต้องผสมผสานและสัมพันธ์อยู่กับประสบการณ์ที่เป็นจริงของพวกเขา ตัวอย่างเช่น กรณีฎีกาของนายถวิติ ฤทธิเดช เขามีส่วนงานส่วนตัวชื่อ "สถานแทนทวยราษฎร" ราษฎรชาวนาจากมณฑลบุรีและฉะเชิงเทราเป็นผู้เดินทางเข้ามาขอให้เขาช่วยเขียนฎีกาให้ เนื้อความที่พรรณนาเป็นประสบการณ์ของราษฎรชาวนา ความนึกคิดที่จะแสวงหาทางออกแก้ปัญหาจึงน่าจะมาจากความคิดของนาย

ถวดี ฤทธิเดช เองส่วนหนึ่งและเกิดจากการสนทนารับฟังปัญหาของชาวนาค่ายอีก
ส่วนหนึ่ง นายถวดี ฤทธิเดช เองมีกิจกรรมสัมพันธ์อยู่กับกลุ่ม หนังสือพิมพ์กรรมกร
และ หนังสือพิมพ์ปากกาไทย ร่วมกับ ร.ศ.ท.วาศ สุนทรจามร เป็นอาทิ (สังคีต
พิริยะรังสรรค์ 2526 : 24-26) กลุ่มหนังสือพิมพ์นี้ทำกิจกรรมเป็นปากเสียงแทน
"ราษฎรชาวนา" จากชนบท กรณีนายทองเจือ จารุสาทร ซึ่งใช้นามปากกาว่า
นายถึก รักธรรม ก็เป็นเช่นเดียวกับนายถวดี ฤทธิเดช เขามีสำนักงานส่วนตัวชื่อ
"บำรุงราษฎร" และมีหนังสือกับใบแผ่นปลิวพิมพ์จำหน่ายอยู่เสมอ

3) ความใฝ่ฝันที่เป็นโครงการต่าง ๆ ลักษณะของความนึกคิดจาก
เบื้องล่างที่มุ่งหวังจะเห็น "ความศิวิไลซ์" ของประเทศ ปรากฏให้เห็นเป็นระบบ
ในรูปของโครงการต่าง ๆ การเสนอเป็นโครงการโดยตัวของมันเองเป็นเรื่องที่
น่าท้อทวย และดูจะเป็นแบบอุดมคติ (utopia) อย่างมาก

โครงการ "ราษฎรสาธารณกุศล" ของ นายชื่น อัมโภช เป็นตัวอย่าง
แรก เขามีความเชื่อมั่นในระบบหมู่บ้านโดยหวังว่าการเก็บเงินจากราษฎรเพื่อใช้
บำรุงทางน้ำในท้องถิ่นเองจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของราษฎร และของประเทศ
ชาติได้ (หจช., ร.7 รล.20/152 "นายชื่น อัมโภช ถวายฎีกา" 10 เมษายน
2474)

โครงการ "งานของชาติ" ของ นายทองเจือ จารุสาทร เป็นอีก
ตัวอย่างหนึ่งมีรายละเอียดประกอบโครงการว่า ประเทศยังขาดแคลนงานสหกรณ์
ซึ่งถือว่าการประสานทุนกับแรงงานเข้าด้วยกัน การทำงานของรัฐบาลต้องมี
การประกาศให้ราษฎรทราบมากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะชาวที่ออกมามีแต่ เรื่องการทุจริต
ระเบียบราชการต้องปรับปรุงใหม่ให้อยู่ในร่องรอยเดียวกัน และต้องเร่งบำรุง
กลีกรวมและพาณิชย์กรรมาให้จริงจังมากยิ่งขึ้น โครงการนี้จะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับ
กับ "พระญาณปริศนาราชโฆบายอันสุขุม" ของพระมหากษัตริย์ผู้เปรียบประดุจบิดา
ของราษฎร (หจช., ร.7 รล.20/194 "นายทองเจือ จารุสาทร ถวายฎีกา"
14 มีนาคม 2474)

ความคิดสร้างสรรค์อุดมคตินั้นในอีกส่วนหนึ่งพัฒนาเกี่ยวกับการเคลื่อน-
ไหวทางศาสนาด้วย ในสมัยนั้น นายนรินทร์ ภามิต เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่ง เขา

มีสมาคมของเขาเองชื่อ "สมาคมรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์" เขามีความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ให้สตรีชาวเป็นพระไต่ ให้สังคายนาไล่อัลชีซึ่งมีอยู่มากมายในขณะนั้น และให้เลิกนิตยภัคท์ภิกษุสงฆ์ ในประการหลังนี้นายนรินทร์มีความเห็นว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าได้เสนอหนังสือถึงเสนาบดีคลังและอธิบดีกรมศุลกากรแล้วว่าควรเลิกการจ่ายเงินนิตยภัคท์ รวมทั้งเลิกลัทธิต่าง ๆ เช่นการโลชิงช้านั้นเสีย เพราะในอุทิศการพระราชนิตยภัคท์ก็เพื่อประกาศเกียรติคุณ บัญญัติพระสงฆ์ รวยยิ่งกว่าบรรพชิต แม้ในชั้นต่ำสุดก็ยังไม่ขาดแคลน เหตุผลไม่ใช่ในทางธรรมคือรักษาวินัยอย่างเดียว แต่มีประโยชน์ในทางโลกคือได้ช่วยแก่เศรษฐกิจการประหยัดเงินทองของรัฐบาลมิให้เปลืองไปโดยใช่เหตุ... (หจข., ร.7 รล.20/172 "นายนรินทร์ ภามิต ถวายฎีกา" 1 กุมภาพันธ์ 2474)

จะเห็นได้ว่าการแก้ไขปรับปรุงการคณะสงฆ์กับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้เข้ามาประสานกัน เขาได้เสนออย่างเข้มแข็งให้เลิกไฟและการพนัน และปรับปรุงการเก็บเงินรัชชูปการเสียใหม่ด้วย นอกจาก นายนรินทร์ ภามิต แล้วก็มี นายร้อยโทพูน ศกุนตภาค อีกผู้หนึ่งซึ่งเห็นว่าควร "บำรุง" ศาสนาให้ประเทศมีความ "ศิวิไลซ์" (หจข., ร.7 รล.20/140 "นายร้อยโท พูน ศกุนตภาค ถวายฎีกา" 20 มกราคม 2473)

การจัดตั้ง "สมาคมจักหางาน" ขึ้น เป็นความไฝ่ฝันอีกอย่างหนึ่งที่หลายคนคิดว่ารัฐบาลน่าจะทำ หรือถ้ารัฐบาลไม่ทำ ราษฎรก็จะทำเองในรูปแบบหลักการ "ลัทธิช่วยตัวเอง" (หจข., ร.7 รล.20.7/23 "นายฉวี ฤทธิเดช ถวายฎีกา" 25 มีนาคม 2474) กล่าวคือควรมีสถานที่หนึ่งรวบรวมข้อมูลด้านแรงงานของราษฎรไว้ว่าใครทำอะไรได้บ้าง มีความสามารถและสนใจที่จะทำงานในตำแหน่งใด เพื่อที่จะได้จัดการให้คนมีงานทำและวางนโยบายสาธารณะต่อไปได้ด้วย ในกรณีนี้บางคนอย่างเช่น นายทองเจือ จารุสาทร เห็นว่าควรทำเป็นโครงการอย่างเร่งด่วนอันจะบรรเทาความเดือดร้อนของคนที่ไม่มียานทำ และช่วยเหลือข้าราชการที่ถูกปลดออกจากราชการ

(ข) ในระบอบใหม่ ลักษณะประการหนึ่งของ "ปฏิวัติ" ใด ๆ ก็คือ ต้องทำให้ราษฎรหรือคนในระดัปล่างของสังคมมีความหวังใหม่กับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นด้วย และเช่นเดียวกันนั้นคือราษฎรระดัปล่างได้ทำคำร้องเรียน

แสดงความคิดเห็นเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก จำนวนหนังสือพิมพ์รายวันได้เพิ่มขึ้น 23 ฉบับในช่วงปี พ.ศ. 2475-2476 และค่อย ๆ ปีกตัวเองไปทำให้หนังสือพิมพ์ในคัน กับปลายทศวรรษที่ 2470 มีจำนวนเท่า ๆ กัน อยู่ในลักษณะเดียวกันกับจำนวนคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นของราษฎรจากเมืองหลวงมาของทางการ เมืองแบบจารีต ประเพณีซึ่งเพิ่มขึ้นและลดลงในท้ายที่สุด

สำหรับเนื้อหาของความนึกคิดที่แสดงอยู่ในคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแล้วนั้น กล่าวได้ว่ามีเนื้อหากระจัดกระจาย กว้างขวางซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

1) กฎระเบียบและการบริหารงานราชการ จำนวนเกือบสองร้อย ฉบับของคำร้องเรียนรวมทั้งมิตร สนั่น เป็นเรื่องเกี่ยวกับกฎระเบียบและการบริหารงานของราชการ ผู้ทำคำร้องเรียนเป็นข้าราชการทั้งประจำและบ้านานูในหลายหน่วยงานตั้งแต่เสมียน ครูประชาบาล ทหาร และตำรวจ รวมทั้งราษฎรบางส่วนด้วย ความมุ่งหวังของพวกเขานำไปในทางที่เชื่อว่า การมีระเบียบแบบแผนเดียวกันของข้าราชการและการปรับปรุงระบบข้าราชการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จะช่วยสนับสนุนให้เกิดความเจริญของบ้านเมืองตามการปกครองระบอบใหม่

ความคิดเห็นมีรายละเอียดเกี่ยวข้องกับทั้งแก่การบรรจุข้าราชการ การจัดระเบียบทำงาน การทำหนังสือราชการ อัตราเงินเดือน การเลื่อนชั้น การแต่งกาย วันเวลาทำงาน การให้บำเหน็จบ้านานู การควบคุมความประพฤติ การคัดทอนให้ออกและบรรดาศักดิ์ของข้าราชการ อย่างเช่น นายสถิต ไม่ทราบนามสกุลเห็นว่าการแต่งกายของข้าราชการควรจัดให้เป็นระเบียบอย่างเดียวกันจะนุ่งกางเกงหรือนุ่งผ้า ถ้าจะให้นุ่งกางเกงก็ควรจะมีบัญญัติให้เป็นเครื่องแบบปกติสำหรับข้าราชการทั่วไปทุกชั้น (พจช.,

• แฉงนับจากบัญชีรายชื่อหนังสือพิมพ์รายวันที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองน้อยครั้งมากในประเทศไทย ที่หลังการเปลี่ยนแปลงจะมีหนังสือพิมพ์มากกว่าก่อนการเปลี่ยนแปลง และปี พ.ศ. 2475 ก็เป็นหนึ่งในข้อสังเกตข้างต้นนี้.

สร.0201.25/28 "นายสถิต โมทรานนามสกุลแสดงความเห็น" 11 กันยายน 2475) นายทองเจือ กลิ่นสุวรรณ เห็นว่าวันหยุดราชการควรเปลี่ยนจากวันอาทิตย์เป็นวันพระตามประเพณีเดิมซึ่งเพิ่งเปลี่ยนในสมัยรัชกาลที่ 6 เพราะการหยุดวันอาทิตย์เป็นการเปลี่ยนแปลงทางชาติและละทิ้งประเพณีของไทย (หจช., สร.0201.25/53 "นายทองเจือ กลิ่นสุวรรณ แสดงความเห็น" 2475) นายแฟ้ม โมทรานนามสกุลเห็นว่าการบรรจุข้าราชการไม่ควรคำนึงถึงลำดับคะแนนสูงทำอย่างเดียว หากแต่ควรให้เสนาศึกษาพิจารณาความเหมาะสมที่จะทำงานได้ตามความเป็นอยู่และภูมิประเทศจากผู้ที่ย่อมได้แล้ว (หจช., สร.0201.25/430 "นายแฟ้ม แสดงความเห็น" 20 ตุลาคม 2475) และนายจันทร์ พรหมสุทธิ เห็นว่า ควรจัดระเบียบการปกครองข้าราชการพลเรือนใหม่ให้เป็นระเบียบเดียวกัน ให้มีหัวหน้ารับผิดชอบโดยตรง และผู้ที่จะสอบสมัครเป็นข้าราชการในระบอบใหม่ควรจะต้องมีชั้นมัธยมบริบูรณ์ (หจช., สร.0201.25/701 "นายจันทร์ พรหมสุทธิ แสดงความเห็น" 2475) เป็นต้น

2) การจัดการปกครองและการเมือง จะเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีความคิดเห็นใหม่ ๆ ที่จะให้มีโครงการทางการเมือง การออกกฎหมาย การป้องกันภัยของประเทศ การจัดรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่น การควบคุมหนังสือพิมพ์ และความรู้สึกนึกคิดต่อปัญหาสิทธิเสรีภาพ เป็นอาทิ กล่าวได้ว่าเป็นความคิดเห็นในเชิงหลักการปกครองและการเมืองต่างจากประเด็นแรกที่เป็นเรื่องของกฎระเบียบ ซึ่งผู้จัดทำคำร้องเรียนต้องเป็นผู้รู้เรื่องในรายละเอียดต่าง ๆ

ความคิดเห็นโดยทั่ว ๆ ไป ราษฎรต่างชื่นชมกับการเปลี่ยนระบอบการปกครองดังตัวอย่างที่ นายแฟ้ม วงษ์ทองเหลือง จากจังหวัดพิจิตรได้แสดงความรู้สึกไว้ในปี พ.ศ. 2475 ว่า

...ขอสรรเสริญเท่าที่คณะราษฎรได้พยายามกระทำเพื่อชาติคราวนี้เป็นมงคลอันล้ำเลิศซึ่งข้าพเจ้าสงสัยและรู้สึกหึงมากมายว่าทำไมคณะจึงกระทำการใดสะดวกและง่ายดายและปราศจากอุปสรรคแถมแต่น้อย ความเพ่งเล็งและศรัทธาพิณิจควยอำนาจฟ้าดินและทวยเทพทุกชั้นทุกสถานมั่นคงช่วยคณะราษฎรโดยแท้ สมเด็จพระนครสวรรค์ เสนาบดีมหาดไทยตทชะตา เสนาบดีที่ 13 แน ๆ จึงถึงคราวถึงสมัยของคณะกรรมกรราษฎรซึ่งจะบำรุงชาติไทยให้เจริญยืนยงมั่นคงชั่วกาลนาน ข้าพเจ้าขอวิงวอนต่อเพื่อนร่วมชาติไทยทั้งหลายจงอย่า

เข้าใจในสิ่งที่ผิด เพราะเท่าที่คณะราษฎรทำการลงไปคราวนี้จึงมั่นใจเถิดว่าเขา
รักษาไทยโดยแท้ กระทำไปโดยยอมเสียสละหมดสิ้นแล้วทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ชีวิตก็
พลีสละเท่าที่กระทำไปแล้ว คำกล่าวเรียกว่า "แช่เลือด" ถึงกำหนดถึงคราวถึง
สมัยที่คนไทยจะลืมตาไต่ฟ้าในการเมืองบ้างในสิ่งที่ควร... (พจน., สร.0201.25/
183)

จะเห็นได้ว่าเป็นความชื่นชมที่แฝงด้วยความหวังที่จะแลเห็นการเปลี่ยนแปลงและภาษาที่
ใช้ปะปนกันระหว่างภาษาแบบชาวบ้านและคำของยุคสมัยทางการเมืองในขณะนั้น

ราษฎรรู้สึกสำนึกคิดกันโดยทั่วไปอีกด้วยว่าในจุลสมัยของเขานั้นมีสิ่งที่จะต้อง
ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพื่อความศิวิไลซ์ของประเทศ ในส่วนหนึ่งคณะราษฎรเป็นผู้กำลัง
ทำอยู่และในอีกส่วนหนึ่งเขาก็ควรจะมีส่วนแสดงความคิดเห็นให้คำแนะนำแก่รัฐบาลใน
ระบอบใหม่ด้วย อย่างเช่น นายเพิ่ม วงษ์ทอง เหลือง แลเห็นว่ารูปการปกครองนอก
จากจะมีสภาราษฎรควบคุมองครักษ์บาลอยู่แล้วนั้น ควรจะมีสภาอื่น ๆ อีก คือมีสภามังค
การ สภาตุลาการ สภาดำเนินการ สภาบัญชาการ และ สภาการสอบไล่ ควบคุมการ
บริหารงานของประเทศเพิ่มขึ้นอีก (พจน., สร.0201.25/183 "นายเพิ่ม วงษ์-
ทอง เหลือง แสดงความเห็น" 2475) นายบุญเกิด ชนชาติ เสนอหลักกับร่างประเทศ
สามประการคือต้องมีผู้ดำเนินการที่สามารถรอบรู้สั่งการถูกต้องเด็ดขาด ต้องมีกฎหมาย
และระเบียบการอันดี และต้องมีระเบียบควบคุมการเงินของประเทศ (พจน., สร.
0201.25/122 "นายบุญเกิด ชนชาติ แสดงความเห็น" 12 กันยายน 2475) นายศรี
โพธิ์มัน ครูจากสมุทรปราการ เสนอโครงการจัดประเทศใหม่ว่าการปกครองที่จะได้ผล
ต้องใช้วิธีการปัจจุบันกับวิธีโบราณรวมกัน กล่าวคือให้อำนาจแก่บุคคลหรือคณะบุคคลมี
อำนาจปกครอง แต่อำนาจนั้นต้องเป็นอำนาจที่รับผิดชอบจึงจะปกครองให้เจริญได้ ใน
กรณีของสยามนายศรี เห็นว่าต้องมีการปกครองแบบมีภักดิ์และมีสภาราษฎรดำเนิน
งานควบคุมกันไป การบริหารประเทศควรเน้น "สภาธรรมการ" หรือการศึกษาให้มาก
เป็นพิเศษ (พจน., สร.0201.25/221 "นายศรี โพธิ์มัน แสดงความเห็น" 10
ตุลาคม 2475) ผู้ใช้นามปากกาว่า "มหาชนชาวสยาม" จากกรุงเทพฯ เห็นว่า
การจัดให้บ้านเมืองเจริญขึ้นสิ่งที่ควรทำได้แก่ การยุบตำแหน่งราชการที่มีเงินเดือน
ตั้งแต่ 200 บาทขึ้นไป ต้องหาทางบั่นทอนความนิยมการเป็นขุนนางและให้นิยมอาชีพ
การค้าขาย การให้ความดีความชอบในราชการควรจะต้องลดหย่อนลง ควรเลิก

บรรดาศักดิ์เก่าและให้มีบรรดาศักดิ์ใหม่แก่ผู้มีความสามารถจริง ๆ อย่างเช่นประคิษฐ์
 สิ่งของมีประโยชน์ และการพนันทั้งหลายนั้นต้องยกเลิก ถ้าจะมีความมีลอบเทอ์ร้อก
 เป็นรายปีอันเป็นการเพียงพอแล้ว (ทจช., สร.0201.25/291 "ความเห็นของ
 มหาชนชาวสยาม" 2475) เป็นต้น

ความนึกคิดของพวกเขาปรากฏให้เห็นทั้งในส่วนที่ต้องการรักษาระเบียบ
 และต้องการการเปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กัน ในส่วนแรกดูเหมือนเป็นข้อเรียกร้อง
 ให้ใช้อำนาจที่รุนแรงเพื่อขจัดความวุ่นวาย ในขณะที่ส่วนหลังก็ต้องการให้มีการใช้
 อำนาจที่รุนแรงอันเดียวกันนั้นสร้างสิ่งใหม่อันเป็นสัญลักษณ์ของความศิวิไลซ์ที่เขาแล
 เห็นให้เกิดขึ้น ตัวอย่างของความรู้สึกอันแรกอย่างเช่น นายเฮง พิศลยบุตร เห็นว่า
 ควรควบคุมหนังสือพิมพ์เพราะลงข่าวกระทบกระเทือนการเมืองเป็นอย่างมาก เช่น
 จะจับในหลวงฆ่า เชียงใหม่ไม่ขึ้นแก่สยาม ฯลฯ นายเฮงเห็นว่าจะต้องมีพนักงาน
 ตรวจหนังสือพิมพ์และควรกำหนดโรงพิมพ์ภาษาจีน ไทย ฝรั่งเศส ว่ามิได้ก็โรงพิมพ์
 (ทจช., สร.0201.25/71 "ความเห็นของนายเฮง พิศลยบุตร" 6 มีนาคม 2475)
 นายองอาจ คฤหคฆ เห็นว่าคณะราษฎรควรมีกองทหารอาสาสมัครเรียก "กองทหาร
 บกนารราษฎร" ขึ้นเป็นพิเศษขึ้นตรงต่อคณะราษฎรอยู่ตามท้องที่ต่าง ๆ รับทั้งชายหญิง
 และเด็ก อันจะช่วยรักษาความปลอดภัยและเป็นกองหนุนในยามสงครามด้วย (ทจช.,
 สร.0201.25/384 "นายองอาจ คฤหคฆ แสดงความเห็น" 4 สิงหาคม 2475)
 อีกตัวอย่างหนึ่งค่อนข้างจะติดกับคนอื่น ๆ อยู่บ้างคือ นายไล จุลกะเศียร เห็นว่าการ
 ป้องกันโจรผู้ร้ายเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วนและควรมีการใช้มาตรการที่เด็ดขาดคือนำ
 กฎหมายลักษณะโทษกลับมาใช้อีก อันเป็นการแบ่งอำนาจให้ราษฎรพลเมืองปกครอง
 กันเอง แบ่งเบาภาระของรัฐบาลลงไปได้ทางหนึ่ง (ทจช., สร. 0201.25/369
 "นายไล จุลกะเศียร แสดงความเห็น" ไม่ปรากฏวันเดือน 2475) ส่วนตัวอย่างของ
 ความรู้สึกอันหลังอย่างเช่น นายโรเบิต ศิลปิน ครูโรงเรียนบูรณศิลปิน กรุงเทพฯ
 เห็นว่าควรออกพระราชบัญญัติมรดก (death tax)* เพราะทรัพย์สินของราษฎร
 และประเทศได้ถูกรวบรวมไปเป็นสมบัติส่วนตัวของเจ้านาย ข้าราชการ เป็นจำนวน

*เขียนตามศัพท์ที่ปรากฏอยู่ในเอกสาร แสดงความคิดเห็น.

มาก และในเวลานี้ก็เป็นโอกาสที่จะไต่ทรมณ์เหล่านั้นกลับคืนมา ผู้ที่ได้รับพินัยกรรมมากกว่า 50,000 บาทขึ้นไป จะต้องเสียภาษีให้แก่รัฐบาล (ทจช., สร.0201.25/62 "นายโรเบิร์ต ศิลปิน แสดงความเห็น" 19 กันยายน 2475) นายสมาน วงษ์วัฒนา อยู่จังหวัดนครศรีธรรมราช เห็นว่าควรจะมีพระองค์เจ้าองค์หนึ่งสำหรับเป็นรัชทายาทสืบราชสมบัติตามแต่คณะราษฎรจะเห็นว่าควรเป็นใคร นอกจากนั้นให้ยกเลิกศักดิ์เจ้าให้หมด ทำให้เจ้าเป็นคนธรรมดาใช้कुฎฐิในหน้าที่การงานนำหน้าชื่อแทน พร้อมกับยึดทรัพย์สินของพวกเจ้าเสียร้อยละแปดสิบ ให้คงเงินปีของเจ้าคิดเป็นบำนาญแทน และให้ยึดที่ดินทั้งหมดเพื่อใช้เป็นประโยชน์แก่ทางราชการ (ทจช., สร.0201.25/309 "นายสมาน วงษ์วัฒนา แสดงความเห็น" 1 กรกฎาคม 2475) เป็นต้น ทั้งสองความรู้สึกนี้มีความกำกวมอยู่ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะของความนึกคิดที่เป็นคู่ขัดแย้งกันและดำรงอยู่ในสมัยเดียวกัน

ความนึกคิดที่เป็นคู่ขัดแย้งในส่วนอื่น ๆ ยังมีอีกเช่น ควรจะยกเลิกบรรดาศักดิ์ของข้าราชการหรือไม่ ฝ่ายสนับสนุนให้ยกเลิกเห็นว่าเป็นเครื่องหมายของความเท่าเทียมกันของระบอบใหม่ (คุ อาทิตย หจช., สร.0201.25/393 "นายประคินธุ์ อู่อุคม แสดงความเห็น" 30 มิถุนายน 2475) ฝ่ายคัดค้านเห็นว่ายังจำเป็นเพราะเป็นการให้รางวัลน้ำใจ และเป็นที่ระลึกแทนการขึ้นเงินเดือนแก่คนที่ทำดีในสมัยที่เศรษฐกิจฝืดเคืองเช่นนี้ (คุ อาทิตย หจช., สร.0201.25/23 "นายมานิช เศรษฐบุตร กับพวกแสดงความเห็น" 29 ตุลาคม 2475) สภาคณะราษฎรก็ถูกวิจารณ์ด้วยเห็นว่าควรมีหรือไม่ ฝ่ายที่เห็นว่าควรมีก็เพราะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นตัวแทนของราษฎรและชาติ (คุ อาทิตย หจช., สร.0201.25/409 "นายพุทธ ฤกษ์เกษม แสดงความเห็น" 21 พฤษภาคม 2475) ฝ่ายที่เห็นว่าควรยกเลิกก็เพราะจะสร้างความแตกแยกให้แบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย (คุ อาทิตย หจช., สร.0201.25/321 "ช.ยอดทิพย์ แสดงความเห็น" 16 กรกฎาคม 2475)

การตระหนักว่าปี พ.ศ. 2475 เป็นเวลาที่ความเจริญของบ้านเมืองกำลังเกิดขึ้นจริง ทำให้ราษฎรบางคนแสดงความรู้สึกไม่พอใจที่แปลกแหวกแนวไปจากคนอื่น ๆ บ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับคนในสมัยนั้นคาดคิดไม่ได้ อย่างเช่น นายคุ้ม ศรีสุวรรณ อยู่จังหวัดอุบลราชธานี เห็นว่ารัฐบาลควรจะขยายอาณาเขตออกไป เพื่อให้มีราษฎรและทรัพยากร

เพิ่มมากขึ้น (ทจช., สร.๐2๐1.25/1๐9 "นายคุม ศรีสุวรรณ แสดงความเห็น" 24 ธันวาคม 2475) ผู้ที่เป็นสมาชิกของสภาราษฎรจะคงนับถือศาสนาพุทธเท่านั้น (ทจช., สร.๐2๐1.25/151 "ความเห็นของศาสนาพุทธ" 9 กรกฎาคม 2475) และบางคนเห็นว่าพระยาพหลพลพยุหเสนา ควรตั้งตัวเป็นกษัตริย์ (ทจช., สร.๐2๐1.25/234 "นายหมื่น สวัสดิวงศ์ แสดงความเห็น" 24 สิงหาคม 2475) ข้อแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ทำให้การเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาในช่วงแรก ของระบบใหม่ศึกษาค้นคว้าวิจัย เป็นสมัยของความคิดเห็นโดยแท้จริง แตกต่างจาก สมัยปกศิที่ผู้คนจะสนใจเฉพาะเรื่องใกล้ตัวในค่านของการทำมาหากินและแสวงหา การเมืองและเศรษฐกิจว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวคือเป็นเรื่องของผู้มีความรู้เฉพาะเจาะจง ไม่ใช่เรื่องของราษฎร

3) การจัดการทางเศรษฐกิจ ราษฎรระดับล่างมีความคิดอ่านในเรื่องของการเศรษฐกิจอยู่มากเช่นกัน ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของภาษีอากร การหารายได้ การตั้งสมาคมบำรุงสินค้าไทย การตั้งโรงงานอุตสาหกรรม การช่วยเหลือผู้ไม่มีงานทำ และการฟื้นฟูการกสิกรรม

ภาษีที่เป็นประเด็นของยุคสมัยคือเงินรัชชูปการ มีผู้แสดงความคิดเห็นกันมาเป็นจำนวนมาก นายเจือ ประกายจันทร์ กับ นายนรินทร์ ภาษีต ผู้ว่าราษฎรระดับล่าง ได้วิจารณ์เรื่องเงินรัชชูปการนี้ไว้ในหนังสือชื่อ ไทยไม่ใช่ทาส พิมพ์เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2475 (จนกลายเป็นคดีการเมือง) ความตอนหนึ่งว่า

... การเก็บเงินรัชชูปการแก่คนจนนี้เป็นการเคียดแค้นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอร้องไห้รัฐบาลเก็บแทนผู้มีทรัพย์สินสมบัติยกเว้นให้แก่คนจน คือยกเลิกจับคนมาไ้ชงานโยธาแทนเงินรัชชูปการ รัฐบาลก็ถึงเฉยเสีย... ความเคียดแค้นอย่างว้าวายรายของคนจนเนื่องจากผูกครองมีใจเทียมโหดร้ายกาจยิ่งไปกว่าอายพวกมหาโจร เพราะอายพวกมหาโจรเมื่อมันเห็นคนคนไหน ๆ ที่ไม่มีเงินมันก็ยกเว้นให้อภัยคือไม่ปล้น มันปล้นแต่คนมั่งมี นี่เป็นความจริงยิ่งกว่าความจริง เช่นรัฐบาลไม่ยกเว้นเก็บเงินรัชชูปการแก่คนจนจริง ๆ คนจนไม่มีอะไร แล้วยังไม่มีใจเมตตากรุณาเที่ยวจับมาไ้ชงานโยธาแทนเงินไ้ และที่คางมาเท่าไรก็จจำไว้เช่นนี้ จะนับว่ามีใจเช่นไร อายพวกมหาโจรมันจะมีใจดีเสียกว่ากระมัง... (ทจช., สร.๐2๐1.15/5 "สำเนาเอกสารคำฟ้อง" 2476)

ความคิดเห็นที่จะให้ลดหย่อนและยกเลิก และบ้างก็แสวงหาแนวทางใหม่ให้แก่การเก็บเงินรัฐชูปการนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยจะใช้ภาษาที่รุนแรงน้อยกว่าข้อความที่ยกมาข้างต้น สำหรับผู้ที่เห็นว่าควรลดหย่อนนั้น บางคนได้เสนอชื่อใหม่มาให้ด้วย เช่น "เงินบำรุงชาติ" (หจช., สร.0201.25/233 "ร.ท. เบื้อง อภิสิงห์ แสดงความเห็น" 2 กรกฎาคม 2475) การลดหย่อนก็กระทำได้ในหลายวิธี ส่วนการยกเลิกนั้นก็อาจมีภาษีเงินได้และภาษีสินค้าเข้าเพิ่มขึ้นมาแทนที่ อย่างไรก็ตามก็ควรจะเห็นข้อเท็จจริงว่า ผู้ที่ท้วงปรับปรุงเงินรัฐชูปการใหม่จะเป็นส่วนที่มีจำนวนมากกว่าผู้ที่ท้วงการให้ยกเลิกเงินรัฐชูปการเสียเลยทีเดียว วิธีการที่หลาย ๆ คนเห็นพ้องท้วงกันคือ ท้าท้วงลากเพิ่มขึ้นอีกใบหนึ่งคู่กับตัวรัฐชูปการ มีเลขเรียงลำดับ และตัวนี้เป็นแบบลอคเตอร์ ซึ่งจะทำให้มีความกระสือหรือลั่นที่จะเสียเงินรัฐชูปการมากขึ้น และรัฐบาลก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น (หจช., สร.0201.25/20 "ความเห็นของผู้ใช้นามว่า ป.ณ." 24 พฤศจิกายน 2475)

การหารายได้ให้แก่รัฐบาล ได้มีผู้เสนอความเห็นขึ้นมาเป็นหลาย ๆ วิธี อย่างเช่น การออกใบบอนด์ การออกลอคเตอร์ การเพิ่มภาษีขาเข้า บุหรี่ แอลกอฮอล์ เครื่องสำอาง การเก็บภาษีจากบริษัทห้างร้าน และสำนักงาน การเปิดรับการเรียไรโดยทั่วไป และให้ผู้เรียไรเป็นสมาชิกของคณะกรรมการ การเก็บภาษีชนิดใหม่ เช่น ภาษีที่ดิน ภาษีมรดก ภาษีคนโสด เป็นต้น

ความรู้สึกชาตินิยมทางเศรษฐกิจปรากฏให้เห็นต่อเนื่องมาจากระบอบเก่า และมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น นายรักชาติ เสนอให้ข้าราชการทุกคนนุ่งผ้าที่ทอขึ้นมาภายในประเทศ (หจช., สร.0201.25/16 "ความเห็นนายรักชาติ" 29 กรกฎาคม 2475) นายวิเชียร ศุภกาญจน์ เสนอตั้งสมาคมสินค้าไทยเพื่อชักชวนให้ประชาชนนิยมใช้ของไทย เขากล่าวว่าความคิดที่นิยมของต่างชาติเกิดจากมีชนชั้นสูงเป็นผู้นำสมาคมสินค้าไทยจะต้องประท้วงตราคณะราษฎรด้วยเพื่อให้ได้ผล (หจช., สร.0201.25/80 "นายวิเชียร ศุภกาญจน์ แสดงความเห็น" ไม่ปรากฏวันเดือน 2475) นายสิบล้อม นิจพยัคฆ์ เสนอให้รัฐบาลกั้นน้ำตาลเมาแข่งกับเบียร์และสุราก่างประเทศ (หจช., สร.0201.25/96 "นายสิบล้อม นิจพยัคฆ์ แสดงความเห็น" ไม่ปรากฏวันเดือน 2475) ความคิดที่จะให้รัฐบาลตั้งโรงงานยา ทอผ้า และอุตสาหกรรม

ชนิดต่าง ๆ แข่งกับต่างประเทศก็ถูกยกขึ้นมากล่าวกันโดยทั่วไป คนต่างชาติโดยเฉพาะคนจีนควรจะต้องถูกควบคุมมากยิ่งขึ้น มีบางคนเสนอให้รัฐบาลทำนาเองด้วย เพื่อยกระคับเศรษฐกิจ ให้ราษฎรมีงานทำอย่างกว้างขวางและทำให้ประเทศเจริญ

การช่วยเหลือผู้ที่ไม่มืงานทำ รวมทั้งกรรมกรว่างงานในเขตเมืองเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่กล่าวถึงและรู้สึกนึกคิดกันโดยทั่วไป การสหกรณ์อย่างเช่นสหกรณ์ทำสวนมะพร้าวก็ถูกเสนอขึ้นมา นายประสิทธิ์ นาโต เสนอให้มีการตั้งกรรมการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจขึ้นเป็นการเฉพาะ (ทจช., สร.0201.25/42 "นายประสิทธิ์ นาโต แสดงความเห็น" ไม่ปรากฏวันเดือน 2475) สำนักงานจัดหางานครั้งที่ได้เกริ่นมาตั้งแต่ในระบอบเก่าก็ยังคงหยิบยกขึ้นมาเสนออย่างต่อเนื่อง อย่างเช่น นายพรหม สุทรสุคนธ์ เรียกว่า "สมาคมช่วยคนไร้งาน" และเห็นควรให้มีเงินประกันการไร้งานด้วย (ทจช., สร.0201.25/122 "นายพรหม สุทรสุคนธ์ แสดงความเห็น" 24 พฤศจิกายน 2475)

ในค่านของการกลักรรรมและชวานานั้น ข้อเรียกร้องจะเขามางไปเพราะรัฐบาลใหม่ได้คอบสนองเรื่องการลดหย่อนอากรค่าขนอย่างค่อนข้างทันที* ความคิดเห็นที่ยังคงมีต่อมาเป็นปัญหา เรื่องทุนที่จะให้ชวานากุ้ยมไปทำนา การตั้งสหกรณ์ชวานา รัฐบาลควรตั้งโรงสีและรับซื้อข้าวจากชวานาเองบ้าง เพื่อป้องกันไม่ให้

* รัฐบาลในระบอบใหม่ได้ตราพระราชบัญญัติยกเลิกอากรนาเกลือ พระราชบัญญัติยกเลิกภาษีสมพัทธ์ พระราชบัญญัติว่าด้วยการยัดทรัพย์กลักร และอื่น ๆ อีกรวม 9 ฉบับ ในระหว่างเดือนกรกฎาคม จนถึง พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 ความหมายของการยกเลิกภาษีมี้หึ่งเพื่อเอาออกเอาใจราษฎร และในขณะที่เดียวกันก็น่าจะมี ความหมายมุ่งบอกลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ด้วย ปรีดี พนมยงค์ (2501 : 36-37) กล่าวว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยการยัดทรัพย์สินของกลักร พ.ศ. 2475 ได้ประกาศโดยมิชักช้า เพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์การยัดสินระหว่างเจ้าของนากับลูกนา จากแบบเก่ามาสู่แบบใหม่ สภาพการยัดทรัพย์ของกลักรได้หมดไป เป็นสภาพใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้เช่ากับผู้เช่าตามระบบทุนนิยม.

ชวานาถูกชุกเลือกชุกเนื้อ ปัญหาเรื่องคอกเบี้ยที่ชวานาต้องไปกู้ยืมมาควรจะต้องลด
กำลัง และควรมีกฎหมายลงโทษผู้ให้กู้เงินและเอาคอกเบี้ยแพง ควรมีกฎหมายว่าด้วย
เครื่องชั่ง ทวง วัตถุประสงค์ เพื่อป้องกันการเอาเปรียบกันในเวลาซื้อขาย ในกรณีของการ
ลดอากรค่าขนาน มีบางคนกล่าวว่าไม่ได้ดีมากนักเพราะชวานาส่วนมากเข้ามา จึงควร
มีกฎหมายเกี่ยวกับการเข้ามาเพื่อช่วยเหลือชวานาจริง ๆ (ทจช., สร.0201.25/
404 "นายมนู โทษนา แสดงความเห็น" 13 ตุลาคม 2475; ทจช., สร.0201.25/
405 "นายเกา คุลารักษ์ แสดงความเห็น" 4 พฤศจิกายน 2475) ในการนี้เจ้า
ที่ดิน พ่อค้านางช้าว และพ่อค้าโรงสีช้าวจะถูกกล่าวถึงมากที่สุดในฐานะที่เป็นผู้เอา
เปรียบหากำไรจากชวานา

4) การศึกษาและวัฒนธรรม มีอยู่บ้างแต่ก็มีจำนวนน้อยที่สุดเมื่อ
เปรียบเทียบกับสามหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้ว เนื้อหาของส่วนนี้เกี่ยวกับการจัดการ
ศึกษา การร่างกาย การแรงงาน และการสังคมสงเคราะห์ของคนไทยในระบอบใหม่
เพื่อความเจริญของประเทศชาติ

การร่างกายที่ควรจัดให้มีคือควรนุ่งกางเกงแทนผ้าโจงกระเบนเพราะ
สมัยเมืองไทยได้เปลี่ยนไปแล้ว การนุ่งกางเกงเป็นเรื่องที่ประหยัดกว่าทั้งเงินทั้ง
เวลา และอีกทั้งมีความสะดวกในการทำงานมากกว่าด้วย (ทจช., สร.0201.25/
16 "นายพิศ บัญชาลักษณะ แสดงความเห็น" 17 กรกฎาคม 2475)

ปัญหาเรื่องตัวเดี่ยวนิยมเดี่ยวก็น่าได้รับการนึกถึงในวาระที่ได้เปลี่ยนระบอบ
การปกครองนี้เช่นกันว่าเป็นเรื่องเหมาะสมแก่สมัยนิยม บางคนเสนอว่าผู้ชายและผู้หญิง
ที่จะแต่งงานกันต้องแสดงตัวว่ามีทรัพย์สินอยู่บ้างจึงจะจดทะเบียนสมรสได้ ความนึกคิดใน
เรื่องนี้รวมทั้งเรื่องการจัดการสังคมสงเคราะห์ เช่น การขจัดคนขอทาน เป็นต้น
(ทจช., สร.0201.25/435 "นางวิไล โสทศิริ แสดงความเห็น" 29 กุมภาพันธ์
2475) ควรจะแสดงให้เห็นถึงการไหลถ่ายเทของความรู้สึกนึกคิดจากคนชั้นกลางใน
เขตเมืองไปสู่ข้าราชการและราษฎรระดับล่างด้วย ไม่มีกลุ่มสังคมใดแยกตัวออกจาก
สังคมอย่างเด็ดขาด และมีทัศนคติและความนึกคิดเฉพาะของตนเท่านั้น

5.6 ผลกระทบต่อการเมืองเบื้องต้น

ในต้นปี พ.ศ. 2475 เมื่อพระองค์เจ้าธานีนิวัติ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้กราบบังคมทูลเสนอโครงการศึกษาของมุสลิมที่ได้จัดการศึกษาเพื่อปลูกฝังความคิดชาตินิยมพัลลภขึ้นในประเทศอิสลาม และขอพระบรมราชวินิจฉัยจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการที่จะนำมาดัดแปลงใช้ในการจัดการศึกษาของสยามในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไม่มั่นใจพระทัยว่าจะหันกลับมาสอน "คนไทยให้นิยมการปกครองอย่าง absolute monarchy" ได้ เพราะทรงเห็นว่า

...ความนิยมและนับถือในองค์สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอย่างที่เคยเป็นมาก่อนนั้น เห็นว่าจะกลับฟื้นขึ้นอย่างแตกอนไม่ได้อีกแล้ว เพราะคนที่เป็นบิดาของเด็ก ๆ ที่กำลังเรียนอยู่เดี๋ยวนี้ เคยชินและชอบการนินทาพระเจ้าแผ่นดินเสียจนติดตัวแล้ว... (หจช., ร.7 ศ.1/1 "พระราชกระแส" 26 พฤษภาคม 2474)

พิจารณาจากพระราชกระแสข้างต้น ได้มีผู้อธิบายความไว้ว่าเป็นผลมาจากการขยายตัวของการศึกษา กล่าวคือ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้สร้างชนชั้นกลางกระจุกตัวอยู่ในระบบราชการ และเมื่อระบบราชการมีวิกฤติการณ์ก็ได้ออกให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด การศึกษาที่รัฐจัดการขึ้นจึงมีผลกระทบเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอำนาจรัฐ (วารุณี โอสดารมย์ 2524 : 353) ในที่นี้มีความเห็นเสริมว่า ได้มีการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่าง ไม่ใช่มีเฉพาะในกลุ่มผู้มีการศึกษาอย่างที่เข้าใจกันมา ผู้นำราษฎรอย่างเช่น นายทองเจือ จารุสาธร ได้กล่าวในคำถวายฎีกายืนยันข้อเท็จจริงประการสำคัญว่า

...เวลานี้ไปที่ใด แม้แต่ชาวชนบทก็กล่าวถึงเศรษฐกิจและการเมืองได้ขึ้นข้อครหาอย่างธรรมดาและเลือกตอน บางวารัฐบาลปกครองราษฎรอยู่ทางไหนอย่างหลอกลวง อย่างสุบเลือกกันแทบทุกหนทุกแห่ง การนินทาวารายนี้ไม่ถึงกับเป็นภัยในเร็ววันนั้นก็ตามแต่ก็เป็นชะนวนใหม่ซึ่งเกิดความเสียหายในอนาคตกาลทีละน้อย (หจช., ร.7 รล.20/194 "นายทองเจือ จารุสาธร ถวายฎีกา" 14 มีนาคม 2474)

ผู้นำหรือปัญญาชนของราษฎรได้ทำหน้าที่รายงานสถานการณ์จากเบื้องล่างผ่านช่องทาง "ถวายฎีกา" และต่อมาคือ "คำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น" ขึ้นไปถึงชนชั้นนำในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 นายฉวี ฤทธิเดช ผู้นำราษฎรคนหนึ่งได้ถวายฎีกาประกาศหลักการ "สิทธิช่วยตัวเอง" เขากล่าวว่าเขาได้ถวายฎีกาและได้รับ

พระกระแสนมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่าได้ช่วยเหลือชวานาอยู่แล้ว แต่ "รัฐบาลได้ช่วยชวานาค้วยวิธีอย่างไรนั้นยังไม่มีใครทราบ... มัคนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ประชาชนพลเมืองก็ควรจะหาทางช่วยตัวเองด้วย" (หจช., ร.7 รล.20.7/23 "นายฉวี ฤทธิเดช ถวายฎีกา" 25 มีนาคม 2474) ซึ่งในบรรยากาษณะนั้นคือการกระทบกระเทือนความนิยมและนับถือในองค์สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง

ปฏิสัมพันธ์ของความรู้สึกผูกพันทางจิตใจระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรจากเบื้องล่างจึงน่าจะเป็นตัวบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในก่อนหน้านี้อธิบายในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ไม่ทรงรับพิจารณาฎีกาอื่นนอกจากที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกาวางระเบียบการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบุคลิกที่เบิกกว้างกว่า กล่าวคือทรงรับเรื่องและมักมีพระราชบันทึกอยู่เสมอว่า "เสนออภิรัฐมนตรี... เพราะก็ออกจะน่าอยู่บ้างว่าพวกราษฎรมีความคิดกันอย่างไร" (หจช., ร.7 รล.20/172 "พระราชกระแส" 8 ธันวาคม 2474)

ในสายตาของอภิรัฐมนตรีคำฎีกาแสดงความคิดเห็นเกือบทั้งหมดเป็นเรื่อง "ไร้สาระ" แม้ในบางกรณีจะยอมรับอยู่บ้างว่า "บางคนตั้งใจดีไม่เหมือนพวกหนังสือพิมพ์" (หจช., ร.7 รล.20/172 สำเนาการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 43/2474 6 มกราคม 2474) และในกรณี นายอินทร์ ภาสิต "...มิใช่เป็นคนมีจริตวิกล เป็นแต่มีนิสัยอวดดี ชอบทำอะไรแปลก ๆ ให้เป็นการฝ่าฝืนขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม และให้ถือไปในเชิงใค้คุณินหล่อนาจราชการเท่านั้น..." (หจช., ร.7 รล.20/132 "พระราชกระแสเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต" 25 มีนาคม 2474) คำฎีกาที่แสดงความคิดเห็นจึงสามารถผ่านเข้าไปเป็นที่ยอมรับในที่ประชุมอภิรัฐมนตรี และมักจะตอบกลับมาว่ารับทราบแล้วและกำลังดำเนินการอยู่แล้ว หรือก็ไม่ตอบเลย

อย่างไรก็ดี ความหวั่นไหวทางจิตใจก็ย่อมต้องมีอยู่พอสมควร ตัวอย่างแรกคือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชบันทึกตอบฎีกาของ นายเขียน พันธุ์โลกา และ นายฉวี ฤทธิเดช ไว้ในคราวเดียวกันไปในเชิงว่า "พึงดูความนี้ก็แปลว่าต้องการให้รัฐบาลทำ 5 year plan อย่าง Soviet นั้นเอง" (หจช., ร.7 รล.20/188 "พระราชกระแส" 1 มีนาคม 2474) ฎีกาของราษฎรจังหวัดปทุมธานี

และนันทบุรีในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งเพราะด้วยภาษาที่รุนแรง
 ขึ้นและจำนวนที่สะสมมากขึ้นได้ก่อให้เกิดการตกเตียงภายในหมู่อภิรัฐมนตรี กรมพระ-
 คำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า "idea ของพวกนี้อยากให้เป็นอย่างศาสนาพระศรีอารีย
 ร้องไม่ยอมเสียภาษี ที่ไม่ซัดจริงก็มี ที่พอเสียได้ก็มี แต่ไม่ยอมเสีย..." ที่ประชุม
 อภิรัฐมนตรีวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2475 จึงมีมติให้ร่าง "ประกาศตักเตือนราษฎร
 ชวนา" ขึ้น แต่ก็ด้วยเกรงว่าจะถูกหนังสือพิมพ์วิจารณ์ซ้ำและเกรงจะมีปฏิกิริยาที่
 บานปลาย จึงใช้ภาษาที่ละมุนละม่อมมากขึ้น และเป็น "ประกาศเรื่องความอึดคึด
 ปึกเคือง" วันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2475 (จดข., ร.7 รล.20/194 สำเนา
 รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่ 8/2475 16 พฤษภาคม 2475) มีความ
 สำคัญบางตอนว่า

...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่
 ประชาชนทั้งปวงในทวยหทัยทั่วกัน ทวยใดทรงรับมีการามรพลเกล้าฯ ถวายมา
 แต่ที่ต่าง ๆ หลายฉบับ กราบบังคมทูลร้องทุกข์ถึงความอึดคึดปึกเคืองซึ่งเกิด
 ขึ้นแต่ปีหลังมาจนบัดนี้ เป็นเหตุให้ขัดสนทรัพย์ ทำมาหากินได้ไม่พอเลี้ยงชีพ
 และเสียภาษีอากรไคสะควกเหมือนแต่ก่อน พวกนั้นขอให้ทรงพระกรุณาโปรด-
 เกล้าฯ ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนด้วยประการต่าง ๆ... จึงมีพระราช
 ประสงค์ใครจะให้ทวยทวยความความจริงทั่วกันว่าบุคคลที่รับความลำบากในเวลา
 นี้ ไม่เฉพาะแต่ราษฎรที่ถวายฎีกาเท่านั้น ถึงที่เป็นคนหมกคึด และพอลาคดลุดจน
 ข้าราชการและเจ้านายก็ไครับความลำบากด้วยกันทั้งนั้น เพราะมูลเหตุแห่ง
 ความอึดคึดปึกเคืองครั้งนี้มิไคเกิดขึ้นในพระราชาอาณาเขตอีกอันที่จะป้องกันไค
 ทวยพระบรมมเชษานุภาพ หรือรัฐราภิบาลนโยบายของรัฐบาล... การเสียภาษี
 อากูรนั้นไคควรพยายามตั้งใจช่วยรัฐบาลไคโดยเต็มใจความความสามารถ เพื่อจะ
 ไคเป็นกำลังสำหรับรัฐบาลปกครองบ้านเมืองและคึดการแก้ไขเหตุการณต่าง ๆ
 ให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข...

ประกาศฉบับนี้บังบอกถึงผลกระทบที่การเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างมีต่อการเมืองเมืองบน
 ในช่วงสุดท้ายของระบอบเก่า เสียงเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงจากเบื้องล่างได้
 ก้าวมาถึงจุดที่กลุ่มเจ้านายก็ไม่สามารถทนนิ่งเฉยได้ ในขณะที่เดียวกันก็มีความหวาด
 วิทกในการเปลี่ยนแปลงที่กลุ่มเจ้านายพรพชาวสาร เป็นอย่างที่ว่ามิอะไร เกิดขึ้นบ้าง
 ในต่างประเทศ และมีอะไรเคลื่อนไหวอยู่ในเขตเมืองหลวงซึ่งในขณะนั้นคาดว่าต้อง
 ป้องกันเหตุร้ายนั้นไคอย่างแน่นอน

การเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างไม่ได้กำหนดให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองโดยตรง แต่ลักษณะของการเคลื่อนไหวโดยตัวของมันเองแล้ว เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างหนึ่ง ซึ่งมีทางโน้มนางประการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงให้มีระบอบใหม่ด้วย "คณะราษฎร" ผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้มีระบอบใหม่ก็ควรจะจับความรู้สึกนึกคิดของราษฎรโดยทั่วไปในสมัยนั้นได้ พิจารณาจาก "ประกาศของคณะราษฎร" (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัยติยา กรรณสูต, รวบรวม 2518 : 209-211) ซึ่งมีข้อความแสดงความรู้สึกนึกคิดอย่างรุนแรงว่า รัฐบาลในระบบเก่า "กดขี่ข่มเหงราษฎร" "ถือเอาราษฎรเป็นทาส" "ทำนายนหลังคน" และ "ปกครองอย่างหลอกลวง" นั้น ในอันที่จริงคำปฏิภาแสดงความคิดเห็นในระบบเก่าได้กล่าวไว้แล้ว ประกาศของคณะราษฎรฉบับที่ 1 จึงนำเอาความรู้สึกนึกคิดในส่วนลึก ๆ ของราษฎรที่กล่าวขบขิบนินทาขึ้นมาเปิดเผยเป็นลายลักษณ์อักษรและแจกจ่ายให้ทราบทั่วกัน ความสำคัญที่ต่างกันคือการปฏิภาเป็นกติกาททางการเมืองแบบจารีตประเพณี ในขณะที่ประกาศคณะราษฎรฉบับนั้นเป็นเครื่องหมายของการยึดอำนาจ เปลี่ยนระบอบการปกครองตามวิถีประเพณีปฏิบัติของโลกการเมืองสมัยใหม่ ข้อที่พึงสันนิษฐานคือผู้นำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองบางคนได้สร้างความกล้าหาญและความมั่นคง มั่นอกมั่นใจจากกระแสของการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างด้วย นอกเหนือไปจากการทำงานร่วมหมู่กันระหว่างสายทหารบก พลเรือน และทหารเรือ ที่มีการประสานงานกันอย่างดีเยี่ยม

ผู้นำการเคลื่อนไหวทางการเมือง ย่อมต้องมีความเชื่อมั่นในตัวเอง ในทางหนึ่งได้จากการมีกลุ่ม ในอีกทางหนึ่งน่าจะได้จากสภาพแวดล้อม ในกรณีของผู้นำฝ่ายพลเรือนของคณะราษฎร ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าพวกเขาได้ทราบสถิติจำนวนปฏิภาของราษฎร กระนั้นก็ถามมีร่องรอยของความสัมพันธ์ส่วนบุคคลอย่างเช่นระหว่างหลวงประดิษฐมนูธรรม กับ นายถวที ฤทธิเดช ผู้นำราษฎร ซึ่งต่อมาจะเห็นได้ในภายหลังว่าเมื่อนายถวที ฤทธิเดช ยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2476 บางคนในขณะนั้นเห็นว่า นายถวที ฤทธิเดช ไม่ได้ทำเอง (พระยาศรณภัยพิพัช 2512 ข. : 2-8) ซึ่งคงจะไม่ถูกต้องเมื่อพิจารณาพฤติกรรมของเขาโดยตลอด อีกร่องรอยหนึ่งคือความสัมพันธ์ระหว่างหลวงประดิษฐมนูธรรม กับ พระยานิติศาสตราพิศาศย์ (วัน จามรมาน) ผู้ซึ่งต่อมาจะเป็นนายกสมาคมคณะราษฎรคน

การเมืองเบื้องต้นใหม่ในส่วนสำคัญได้กำหนดขึ้นตามสถานการณ์ของการต่อสู้ทางการเมืองและแนวความคิดของชนชั้นนำใหม่ กระนั้นก็ตามดูเหมือนว่าจะเป็น การตอบสนองความคาดหวังของราษฎรด้วยการยกเลิกอากรนาเกลือ ยกเลิกภาษีสมพักร ภาษีโรงเรือนที่ดิน และลดเลิกอัตราเก็บเงินค่าที่สวน ความสำเร็จของพระราชบัญญัติที่กักเก็บเงินค่าน้ำใหม่ และการที่พระราชบัญญัติว่าด้วยการยึดทรัพย์สิน กสิกร เป็นอาทิ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ประกาศในช่วงหกเดือนแรกหลังเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองก็อยู่ในทิศทางที่ราษฎรชาวนาได้เรียกร้องมาเป็นเวลานานแล้ว แนวคิดเรื่องการเลิกนุ่งผ้าม่วง การออกลอตเตอรี่ การเลิกเงินรัชชูปการ และการตั้งสมาพันธ์งานช่วยเหลือกรรมกร เป็นต้น ก็อยู่ในความใฝ่ฝันของราษฎรอยู่ด้วย

ศูนย์วิทยพัชการ

แรก พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ เป็นอธิบดีกรมพระธรรมบาลในกระทรวงวัง ย่อมจะต้องทราบจำนวนฎีกาอยู่บ้าง นอกจากนี้ข่าวเรื่องมีราษฎรฎีกาก็ไม่ได้มีคดีอะไรเลย ในปี พ.ศ. 2470-2471 ได้มีการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติมูลเกล้าฯ ถวายฎีกา แต่ในท้ายที่สุดไม่ได้ประกาศใช้ (ดูต่อไปในบทที่ 7) นักกฎหมายและนักหนังสือพิมพ์ต่างก็ทราบข่าวเรื่องนี้กันโดยทั่วกัน.

อย่างไรก็ดี ทิศนะของชนชั้นนำใหม่ต่อคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นของราษฎรก็ยังคงอยู่ในแบบแผนจารีตประเพณีอย่าง "เจ้าขุนมูลนาย" กล่าวคือ ไค้กระทำ อยู่ด้วยความตระหนักรู้ของทั้งผู้ทำคำร้องและผู้รับคำร้องว่ามีสิทธิ์อำนาจที่ต่างกัน คำร้องเรียนมีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างกว่าคำฎีกา โดยมีหน่วยงานแบบกรับคำร้องทุกข์ สังกัดสำนักนายกรัชมุนตรีเป็นผู้ดูแลคนเรื่อง และจะพิจารณาแยกเรื่องไปตามกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ ให้พิจารณา คำตอบส่วนใหญ่ที่ได้ยังคงอยู่ในลักษณะที่ว่าเป็นเรื่องที่คุณไม่มีสาระและรัฐบาลกำลังดำเนินการอยู่ ในอีกด้านหนึ่งก็คงเป็นเพราะไม่มีคำร้องเรียนที่มีแนวคิดใหม่อย่างคิเยียม ความคิดใหม่ ๆ ไค้ถือกำเนิดและโต้แย้งกันอยู่ในระบบการสื่อสารทางการเมืองแบบใหม่ คือในสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งชนชั้นนำมีความรู้สึกผูกพันและให้ความสำคัญมากกว่าคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นจากเบื้องล่าง

เมื่อมาถึงปลายทศวรรษที่ 2470 นั้น การสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตประเพณีไค้กลับไปอยู่ในลักษณะเดิมที่ว่าราษฎรจะพึงใช้เพื่อขอความกรุณาจากผู้ปกครอง ในยามที่พวกเขาไม่ได้รับความเป็นธรรมจากที่อื่นใด การฎีกาและคำร้องเรียนแสดงเรื่องราวร้องทุกข์และแสดงความคิดเห็นไม่ไค้มีการพัฒนาไปเป็นรูปอื่น หรือแนวความคิดอื่น กล่าวไค้ว่าเป็นสิ่งที่สกดทอดมาจากสังคมจารีตประเพณีที่ชนชั้นนำใหม่เพียงแค่อยอมรับฟังอย่างเปิดกว้างมากขึ้น ราษฎรเองก็มีวิทยุซึ่งในปลายปี พ.ศ. 2478 ประมาณว่าในสยามมีวิทยุอยู่ 26,000 เครื่อง เป็นแหล่งที่จะรับฟังข่าวสาร (Thompson 1967 : 803) วิทยุนี้มีบทบาทอย่างมากในการปราบกบฏบวรเดช เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 เพราะไค้ช่วยให้ราษฎรมีความเชื่อมั่นในรัฐบาลและช่วยเกลี้ยกล่อมทหารของฝ่ายตรงข้ามให้มายอมอยู่กับฝ่ายรัฐบาล (คู่อุปไปในบทที่ 9) การสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียงมีส่วนอย่างมากต่อการปลุกเร้าความคิดชาตินิยมของราษฎรซึ่งพอจะมีอยู่บ้างแล้วนั้นให้เพิ่มมากขึ้น และสนับสนุนรัฐบาลที่มีผู้นำทางการเมืองทหารเป็นหัวหน้า

นอกจากนี้ราษฎรก็มีตัวแทนทางการเมืองทั้งในระดับตำบลและจังหวัดช่วยเป็นปากเสียงให้ในสภาผู้แทนราษฎร เป็นระบบการสื่อสารใหม่ซึ่งสัมพันธ์และรับรู้กันไค้โดยทั่วไปว่าเป็นสัญลักษณ์ของการมีระบอบใหม่ ในส่วนที่ใกล้ชิดกับราษฎรเป็นอย่างมาก คือผู้แทนตำบลทำการเลือกตั้งในระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม ถึงวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 นั้นไค้แก่ผู้มีอายุตั้งแต่ 23 ปีบริบูรณ์ เป็นผู้มีความรู้แก่ก็ไม่จำเป็นต้องอ่านหนังสือออก

และต้องมีฐานะอยู่เหนือการเมืองคือไม่เป็นเจ้าทั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป ผู้แทนท่านด
นี่เป็นผู้มีสิทธิเลือกผู้แทนซึ่งในทางหนึ่งก็หมายถึงการเป็นปากเสียงแทนราษฎรในเขต
กำลังของตน และในอีกทางหนึ่งก็คือผู้สะกิดกันความคิดเห็นจากเบื้องล่างไม่ให้พุ่งตรง
ไปที่รัฐบาลเสียเลยทีเดียว เป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ช่วยอธิบายจำนวนคำร้องเรียน
แสดงความคิดเห็นที่ลดลงอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477

ในสายตาของผู้นำใหม่มีสาเหตุในหลายประการที่ทำให้เขาไม่สามารถ
เปิดระบบการเมืองให้กว้างอย่างเต็มที่ อาทิเช่นการเปิดอย่างเต็มที่อาจทำให้เกิด
อนาธิปไตย เป็นต้น ในส่วนอีกหนึ่งน่าจะเป็นผลกระทบจากเบื้องล่างคือความคิดเห็น
ที่แสดงอยู่ในคำร้องเรียนของราษฎรเอง มีบางคนแสดงความหวั่นวิตกว่าระบอบใหม่
จะไปไม่รอด (หจช., สร.0201.25/436 "ส.ท.สุพรรณ อนันตะโสภณ แสดงความ
เห็น" ไม่ปรากฏวัน มิถุนายน 2475) บางคนกล่าวว่าราษฎรยินดีกับระบอบใหม่แต่ก็
ยังขาดความรู้ความเข้าใจอยู่มาก และวิจารณ์ว่าโครงการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับ
ระบอบใหม่ต้องรีบทำอย่างเร่งด่วน ผู้ที่ไปจากส่วนกลางไม่อาจอธิบายให้ราษฎรเข้าใจ
ได้ และราษฎรก็ยังนิ่งเฉยอยู่มาก (หจช., สร.0201.25/370 "พระภิกษุประเสริฐ
แสดงความเห็น" 8 สิงหาคม 2475) ต่อมาในเหตุการณ์ปราบกบฏนครเขื่อน
กุลาคม พ.ศ. 2476 อากการตอบสนองของราษฎรก็ดูจะยังไม่นิยมระบอบเก่าอยู่มาก
(ดู หจช., สร.0201.1.2/1 "ใบรายงาน ใบบอก จากกรมการจังหวัด-อำเภอ
เรื่องเกี่ยวกับกบฏนครเขื่อน" พ.ศ. 2476) อากการแสดงออกจากเบื้องล่างใน
ลักษณะนี้คงจะช่วยยืนยันความคิดของผู้นำของคณะราษฎรที่ว่าจำเป็นต้องมี "กึ่ง
ประชาธิปไตย" ก่อนจึงจะมีประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ (ปริทัศน์ พนมยงค์ 2517 : 271)

บทสรุปของบทนี้มีอยู่ว่าในทศวรรษที่ 2470 ราษฎรก็มีการเคลื่อนไหวทาง
ภูมิปัญญาและการเมืองอยู่ด้วยคามแบบแผนจารีตประเพณี พวกเขาได้สะสมประสบการณ์
และมีการไหลถ่ายเททางความคิดจนทำให้เกิดการ "ปฏิวัติ" วัฒนธรรมของราษฎรเอง
ผ่านช่องทางสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตประเพณีคือการฎีกากลับแสดงความคิด
เห็นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พวกเขาที่มีความนึกคิดทั้งในทาง
การเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งต้องการให้มีการแก้ไขปัญหาที่ใกล้ตัวเกี่ยวกับการทำมา
หาเลี้ยงชีพ และฐานะของประเทศโดยส่วนรวม มีความคิดชาตินิยมอยู่ด้วยโดยต้องการ

ให้รัฐบาลเข้ามาดำเนินการในทางเศรษฐกิจมากขึ้น ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนระบบ
การปกครองความใฝ่ฝันต่อความก้าวหน้าได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง แสดง
ออกส่งตรงถึงรัฐบาลในรูปของคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น ผลกระทบของการ
เคลื่อนไหวจากเบื้องล่างนี้ก็คือการ เมืองเบื่องบนอยู่บ้าง ความหวังไหว หวั่นวิตก
ความเชื่อมั่นในหลาย ๆ ประการของชนชั้นนำเกิดจากการรับรู้จากการแสดงออก
ของราษฎร แม้ว่าราษฎรจะไม่มีส่วนทัศนใจกำหนดนโยบายทางการเมืองใด ๆ
เลยก็ตาม การทัศนใจของชนชั้นนำก็ยังคงอยู่ในกระแสของภูมิปัญญาที่ราษฎรและ
ปัญญาชนของราษฎรใฝ่ฝันและนึกคิดได้ ราษฎรมีบทบาทในประวัติศาสตร์ในฐานะ
และมรดกทางจารีตประเพณีของเขา ไม่ใช่ว่าราษฎรไม่มีความรู้และไม่มีความ
อยู่ในประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ของไทยดังที่ได้เคยสรุปกันมา

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย